Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 80 (11878) | 1982 чылдың апрель 6, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Хеймер-оол Хертенович Саяты Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтуң дуржулгалыг механизаторларының бирээзи.

Он сес чыл иштинде ол ак сеткилдиг ажылдап, тракторист мергежилинге эвээш эвес анныктарны өөреткен. Бирги класстың мергежилдиг механизатору Х. Х. Саяты эрткен чылын МТЗ-80 тракторун-биле эталонга эртер хүлээлгезин ажыр күүсетпишаан, 870 килограмм кывар-чаар материалдарны камнап алган.

ЧУРУКТА: механизатор Х. Х. Саяты.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫНГА 60 ШАЛЫПЧЫ НЕДЕЛЯ

Чер ажылының бедик культуразы дээш

КАРТОФЕЛЬ, НОГАА БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИР

Тараа болгаш мал чеми культураларны бүдүрерин көвүдедири-биле чергелештир, картофельди, ногааларны бүдүрерин база көвүдедир сорулга республиканың чер ажылдыгларының мурнунда салдынган. Он бирги беш чылдың ийиги чылында картофельди бүдүрерин 20,5 муң тонна база ногааларны 9,6 муң тонна чедирерин көрген. Оларның гектардан дүжүдү ол-ла дараалашкаа-биле 79 болгаш 119 центнер болур ужурлуг.

Ол харысаалгалыг сорулганы шиитпирлээр төлээде, агротехниканы сайзырадырынга, үрезин ажылын экижидеринге база мурнакчы аргаларны болгаш дуржулгаларны шиңгээдиринге үндезилээш, картофельдиң база ногааларның дүжүдүн бедидер херек.

Картофельдиң болгаш ногааларның чаагай дүжүдүн чыл бүрүзүнде ап турар ажыл-агыйлар республикада бар. Чижээ, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы хөй чылдарда улаштыр картофельдиң гектардан 100—128 центнер дүжүдүн ап келген. Тока аттыг совхоз эрткен чылын гектардан 83 центнерни алган. Таңдының сортучастогунга гектардан картофельдиң дүжүдү суггаттыг черге 201—203 центнер база ногааларның 218 центнер болган. «Күш-ажылдың хостуу» совхозка картофель дүжүдү гектардан 79 центнер четкен. Ногаа культураларының багай эвес дүжүдүн «Революцияның чалбыыжы», «Улуг-Хая», «Россия», «Кара-Хаак», «Барлык» болгаш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарның ногаажылары өстүрүп ап турар. Үстүнде айыткан ажыл-агыйларның чер ажылдыглары ногааны база картофельди тарып олуртурундан эгелээш, ажаап алырынга, үрезинниң кадагалаарынга чедир чогуур кичээнгейни салып, ол культураларны суггаттыг черге тарып, аңаа эргежок чугула органиктиг, минералдыг чемиштирилгелерни төп турар.

Ындыг-даа болза, чамдык совхозтарның удуртукчулары картофельдиң болгаш ногааларның дүжүдүн көвүдедири дээш харысаалгалыын медереп билбес, ажыл-агыйның бодунуң үрезинни-биле хандырып албас, ол культураларны белеткел база садыг организацияларынга садарының планнарын күүсетпес чорук тар бар. Чижээ, «Деп-Тереңниң», СЭКП-ниң XXII съездизиниң аттыг, «Бурунгаар», «Енисей», «Октябрь 30 чылы», «Шекпээр» болгаш «Хөндергей» совхозтар картофель база ногаалар өстүрер кылдыр тускайлаттынган хирезинде, оларның удуртукчулары ук культураларны тарып өстүрерин чугулалап көрбейн, ооң түңнелинде куду дүжүттү ап турар. Дүжүттүң шоолуг эвес болуп турарының кол-ла чылдагааны агротехниканың деңнелиниң кудузунда.

Доктаамал ажылдаар бот-орулга-чарылгалыг звенолар-ны болгаш бригадаларны чамдык ажыл-агыйларда ам-даа тургуспайн турар. Картофельди суггат чок черлерде тарып турар совхозтар эвээш эвес. Гектар планын күүседиин бодааш, олуртурунуң нормазын барымдаалавас, өзүүшкүн үезинде эки ажаавас чоруктар бар. Оларга база-ла үстүнде айыткан ажыл-агыйлар хамааржыр. Картофель болгаш ногаа бүдүрерин ынчаар көөр чорук чогумчалыг түңнел берип шыдавас.

Республиканың бүгү ажыл-агыйларынга картофельди өстүрүп болуруунуң аргазы бар. Тос ажыл-агый — «Хемчик», «Шекпээр», Тока аттыг, «Ленинчи орук», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кызыл тараачын», «Улуг-Хая», «Енисей» болгаш «Октябрьның 30 чылы» совхозтар картофель өстүрерин тускайлаттынган, республиканың бүгү картофель шөлүнүң 88 хуузу оларга онаажыр. Оон ынай «Барлык», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Кара-Хаак», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кызыл тараачын», «Бурунгаар» совхозтар ногаа өстүрер кылдыр тургустунган, ногаа культураларының 90 хуузун оларга бүдүрер ужурлуг.

Тускайлаттынган ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш специалистери картофель база ногаалар өстүреринче чогуур кичээнгейни салыр, ол культуралар талазы-биле доктаамал ажылдаар бот-орулга-чарылгалыг механизастаттынган бригадаларны болгаш звеноларны тургузар күлээлгелиг. Картофельди, ногааларны чүгле суггаттыг черлерге тарып өстүрер. Ол участоктарга органиктиг болгаш минералдыг чемиштирилгелерни төгери эргежок чугула. Ооң нормазы гектарга 40—50 тонна ириңди өдек болгаш 8—10 центнер минералдыг чемиштирилге болур. Өзүүшкүн үезиниң дургузунда одуруглар аразын 2—3 катап үлдүредир, аштаар, эки суггарар. Картофельди гектарга олуртурунуң нормазы үш тонна-дан эвээш эвес болур. Чүгле ынчаар олуртур болза, картофельдиң магадылаттынган дүжүдүн ап болур. Эртеги ногааларны — капустаны болгаш помидорну алыр төлээде, ол культураларның үрезиннерин март төнчүзүнге чедир тарып өстүрер болгаш чаазын чылый бергенде даштыгаа олуртур ужурлуг.

Майның баштайгы он хонуунда согуннаны, морковьту болгаш арбузту тарып олуртуру эргежок чугула.

Республикага ниитизи-биле картофельдиң ийи муң ажыг тонна үрезинни четпейн турар. Ынчангаш ол үрезинни чурттакчы чоңдан болгаш Красноярск крайның чоок районнарындан тыптынарының практиктиг хемчеглерин ажыл-агыйларның удуртукчулары алыр херек. Тускайлаттынган ажыл-агыйлар бо чылын боттарын үрезин-биле четчир кылдыр хандыртынып алыр дээш, картофель кадагалаар черлерни тудары август 15-ке чедир доозар ужурлуг.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кол агроному.

ҮЕЗИНДЕ ЭГЕЛЭЭР

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырында Коңгар-оол Сарыгларның бригадирлээни Шөлде-Тей трактор-хову бригадазы часкы тарылгага белеткел ажылдарын доозуп турар. Бригадада ниитизи-биле янзы-бүрү марканың 21 тракторлары быжыглаттынган. Оларның септелгези доозулган.

Дугуйлуг тракторлар амгы үеде тарылга шөлдеринде органиктиг чемишчидилге сөөртүлгезинде ажылдап турар. Ниитизи-биле 2000 тонна органиктиг чемишчидилгени тарылга шөлдеринче сөөртүп турган, ам 1500 ажыг тоннаны сөөрткен. Ол ажыл ам-даа уламчылавышаан.

Илчирбелиг 11 тракторнуң 9-у белен. Сельхозтехникурномнуң Чадаанада каттыжыышкыны илчирбелиг ийи тракторнуң капитал септелгезин кылган. Олар Чадаанадан Бора-Тайгага чедип келгеш, ажылга үнмейн тургаш, үрелген. Үстүнде адаттынган бүдүрүлге ол тракторларны шынар чок септээнин ол чорук херечилеп турар. Ол тракторларны ам Шөлде-Тей хову-трактор бригадазының турлаанда катап септеп турар.

Бригадада 7 андазын, 60 илиир бүрүнү-биле септеттинген. Чаашкынналдыпып суггапар дөрт агрегат база белен. Часкы тарылгага 120 т. кызыл-тас, 48 т. арбай, 60 т. сула, 1 т. чиңге-тараа, 30 т. картофель үрезини белен. Үрезин ол салбырның тарылга шөлүнге четчир.

Шөлде-Тей бригадазында 8 комбайн бар. Оларның септелгезин ам-даа эгелевээн.

Ниитизи-биле 40 механизаторлар бригадада хаара туттунган. Ынчангаш часкы хову ажылдары эгелээрге, ийи ээлчегге ажылдап болур. Хову турлаанда механизаторлар чурттаар чер, кызыл-булуң, столовая белен. Орун-дөжек херекселдери четчир. Столовая ажылдап турар. Поварлар-биле хандыртынган. Аъш-чемниң курлавырларын ында сөөртүп чедирген.

Н. ДАЖИНМАЙ.
Чөөн-Хемчик район

Часка белеткел

ДАРЫЙ СӨӨРТҮР

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ниити тарылга шөлү 3540 гектар. Ооң иштинден тараа культураларын 2500 гектарга тарыыр. Арткан черге мал чеминиң культураларын чажар.

Тараа болгаш мал чеми культураларга 620 тонна үрезин херек, а херек кырында 334 тонна үрезинни белеткеп алган. Арбай үрезини четчир, сула үрезини ам-даа четпес. Кукурузаның, тооруктуң үрезиннерин Кызылдан ам-даа сөөртүп албаан.

Совхоз хөй чылдыг тарымал сигенни 200 гектарга тарыыр планныг. Ооң үрезини четчир. Четпес үрезиннерни сөөртүрү үргүлчүлевишаан. Эккелген үрезиннер чажар шынарынга чедир арыглаттынган.

Он бирги беш чылдың ийиги чылының часкы тарылгазынга чедир үе эвээш арткан. Үрезинниң эки шынарындан дүжүт чаагай болур. Ынчангаш үрезин белеткелинче кичээнгейни күштелдирери совхозтуң харысаалгалыг ажылдакчыларындан негеттинип келген.

Л. НАЧЫН-ООЛ.
Улуг-Хем район.

АЖЫЛДАВАСТААН ЦЕХ

Чадаананың райүлетпүр комбинадының тууйбу кылыр цеги ажылдавайн турар дугайында шугумчулелдиг чагааны Чөөн-Хемчик районда Д. Монгуш «Шын» солун редакциязынче бижээн. Ук чагаада мынчаар бижиттинген: ында эрги прессти чазып кааш, дедир эптэп чыгбаан, ооң чугула кезээ—подшипниги читкен. Чаа прессти эккеп каан хевээр чыдар, ону чыып тургузарының хемчээн албаан.

Бистиң корреспондентивис чагаада кирген фактыларны хынап, ында байдалды өөренип көрген болгаш райүлетпүр комбинадының директору Кенден Монгушович Ак-Кыс-биле ужуражып чугаалашкан.

Хыналдадан илерээни болза, чагаада бижээн фактылар бадыткаттынган, тууйбу цеги 1981 чылдың июнь айдан бээр ажылдаваан. Ынчангаш эрткен чылын 500 муң кезек тууйбуну бүдүрер тургаш, чүгле 47 муңну берген.

Тууйбу — республиканың тудуг объектилеринге эң-не үнелиг тудуг материалдарының бирээзи. Тууйбуга херегцел улуг, чедишпейн турар. Ынчангаш СЭКП Тыва обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели тууйбуну бүдүрерин көвүдедиринче кичээнгейни салып келген. Сезоннуг ажылдаар тууйбу заводтарынга дериг-херекселдерни эптеп тургусканы, оларның үзүктел чок ажылдаарын чедип алырын «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынга, тус чер үлетпүр эргелелинге даасқан турган.

Чагаа изи-биле

Байдал ындыг турбуже, тус чер үлетпүр эргелелиниң, Чадаананың райүлетпүр комбинадының удуртукчулары үрелген прессиң кезектерин четчелеп, септээринче кичээнгей салбаанындан цех 1981 чылда барык-ла ажылдаваан.

МСК-1 марканың чаа прессти база эккеп каан, ынчалза-даа ону чыып-эптеп тургузарының хемчеглери база алдынмаан, комбинаттың девискээринде амга чедир-ле чыдып турар.

Эрги прессти четчелеп, септээрин, чаа прессти чыып тургузарын апрельде кылып доозар деп турарын комбинаттың директору К. М. Ак-Кыс чугаалаан. Ук прессетерни ынчаар тургузуп алырынга чедир ажыл улуг дээрзи билдиңгир.

Чаа пресс парын тургузуттуг дериге, ооң бүдүрүкчүзү база улуг, шак-та-ла 5 муң чедир чиг тууйбуну берип болур. Ук прессиң чамдык кезектери ам-даа чедиш-пес. Прессиң бижээ, дашаңгылаар херексел, транспортёр амга чедир чок. Оларны Кызыл-Мажалыктың, Кызылдың тууйбу заводтарындан тыптынар бодап турар.

Чаа пресске ажылдаар 10 ажылчынны республиканың тууйбу заводтарынче апрельде өөредип чорудар.

Ол дериг-херекселдерни эптеп тургузары ындыг-ла белен эвес, тускай мергежилдиг монтажниктер, хөй үе-шак негеттинер. Чаа прессти эптеп тургузарынга 2 монтажник бар. Шак ындыг марканың прессин Туранда тургускан. Чадаананың райүлетпүр комбинадындан монтажниктер өөренип, көрүп алыры-биле Туранга чедип чораан. Чедишпес кезектерниң даңзызын кылып, дарый четчелээрин комбинаттың удуртулгазы аазаан. Барын, чогун ындыг янзылыг орчалап, тыптынгаш, ажылды шалыпкын чорудар болза, апрельде доозуптуп болур деп комбинаттың директору К. М. Ак-Кыс тайылбырлады.

Ынчалза-даа ажылды ынчаар доозары берге, чүге дээрге, эрги-даа, чаа-даа прессиң кезектери ам-даа четчелеттинмээн деп үстүнде чугаалады выс. Оларны чогум кайыың алырын, кайда барып ам-даа дүтүржүп, тодаратпаан... Ынчангаш ол бодал ёзутаар бүдүрери берге дээрзи билдиңгир.

Тууйбуну бүдүрер цех, сезоннуг-даа ажылдаар болза, районнуң улус ажыл-агыйынга чугула ужур-дузалыг бүдүрүлге. Цех ажылдавайн турары ажылчыннарның сагыш-сеткилин дүвүредип турары черле чөптүг. Райүлетпүр комбинадының удуртулгазы цехтиң дериг-херекселдерин эдип, септээрин 1981 чылда чедип албаан, ам-даа далашпайн турары канчап-даа таарышпас.

Мооң мурнунда ажылдап турган пресс база ындыг-ла кончуг эргижиревээн, чүгле подшипниктиң чогундан кылдынмайн турган, ук прессти ам-даа дыка үр ажыглап болур.

Чиг тууйбуну кургадырынга 8 сарай бар, сут алыр чер, тууйбу өрттедир 2 суугу ажылдадырынга белен.

Тууйбуну бүдүрүп болур чылыг үеге чедир барык-ла айдан бичии-ле хөй үе арткан. Ол үениң дургузунда цехтиң дериг-херекселдерин бүрүн тургузуп, бо чылгы сезонда цех долу күчүзү-биле ажылдаарын хандырары Чадаананың райүлетпүр комбинадындан негеттинип турар-дыр.

Н. ООРЖАК.
«Шынның» корр.

Хүнүнүң медээлери

ЧАА ТРАКТОРЛАР

Т-150К тракторлар бо чылын бистиң республикага бир дугаар келир. Ол күчүлүг болгаш парын техниканы душкан-на механизаторлар башкарары берге. Ындыг тракторларга ажылдаар механизаторларны Сельхозтехкуркомнуң өөредилге комбинады өөредип турар.

Ук комбинатты чоокта үжен механизатор дооскан. Оларның аразындан «Тиилелге» совхозтан келген Александр Балчый, Ондар Төмүр-оол, «Саян» совхозтан Виктор Глухенко олар шылгалдага бедик мергежилдиин көргүскен. Ам-даа ийи бөлүк механизаторларны белеткээри көрдүнген.

И. ОЛДЫРЕВ.

ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИГ

Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозта Х. С. Чимисиниң 10 кижи составтыг тудугжулар звенозун удуртуп турар. Олар элээн хөй чуртталга бажыңнарын болгаш мал кажааларын ажыглалда киирген.

Звено он бирги беш чылдың бирги чылында Кызыл-Даг деп черде 500 хой кирер кажааны телевидение ёзугаар туткаш, совхозка хүлээткен. Тудугжуларның бо чылгы ажыл-херээ база үре-түңнелдиг. Олар бо хүннерде совхозтуң бода мал бригадазының төвү—Чаш-Талда 200 инек кирер кажааны тудуп турар. Ооң хаппаларын тудуп доосқаш, ооргаларын салган. Ол кажаа удавас ажыглалга кирер.

С. СОТНАМ.

ОЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Чадаананың үлетпүр комбинадының чугай болгаш тууйбу бүдүрер цегинде үш бригада бар. Амдыызында олар чугай өрттедип турарлар. Чугай өрттедиринге тускайлаттынган үш оңгарны доктаамал ажыглап келген. Бир оңгарга 40-45 тонна чугайны бүдүрер. Ол белен эвес ажылда алды-алды кижи составтыг Доржу Хомушку биле Ламажап Саттың бригадалары ажылдап турар.

Бригадаларда Олег Соян, Сесп Куулар, Базыр-Сат Сат болгаш өскелериниң-даа ажылы эки, макталдыг. Олар бедик бүдүрүкчүлүг болгаш кызымак ажылдап турарлар.

Цехтиң ажылчыннары бо чылдың бирги кварталында 540 тонна чугай белеткээр планын күүседип алганнар. Бүдүрген чугайның шынары багай эвес болган.

А. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

ТҮҢНЕЛИН ЧУГААЛАШКАН

Бо чылдың бирги кварталында республиканың үлетпүрүнүң ажылдаан түңнелдерин чугаалашкан хурал дүүн партия обкомунга болган. Бо айтырыг талазы-биле дыңнадыгларны СЭКП обкомунуң үлетпүр килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы А. И. Григорьев биле чиик, аъш-чем болгаш садыг килдизиниң эргелекчизи Д. Л. Тиммей дыңнадыглар кылган. Чамдык министерстволарның, ведомстволарның болгаш бүдүрүлгелерниң удуртукчулары база чүве чугаалаан. Партия обкомунуң секретары Г. Н. Долгополов түңнел сөзүнге, үлетпүрнүң ажылынга хапы анализти берген.

Үлетпүр бирги кварталдың планнарын күүсеткен. Пландан ажыр элээн хөй хемчээлдиг электри энергиязын, хөмүр-дашты, дусту, чамдык тудуг материалдарын бүдүрген. Эки түңнелдерни Тураның электри четкилериниң, Кызылдың даараныылга фабриказының, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң, эът-сөөктен дадган кылыр заводтуң коллективтери чедип алган. Оон-биле кады бүдүрүүшкүн өзүлдезиниң темпизи ам-даа кошкак болуп турарын чөвүлел хуралга демдеглээн. Сес бүдүрүлге продукция сайгарарының планнарын күүсетпээн, ону бүдүреринин хемчээлин кудулаткан бүдүрүлгелер хөй. «Тыва даг-дүгү» комбинат, «Шагонартяжстрой» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелериниң комбинады беш чылдың ийиги чылын багай эгелээн. Продукция бүдүрерин болгаш сайгарарын четпес боттандырган өске-даа бүдүрүлгелерни хуралга адаан. Чиик үлетпүр ниитизи-биле квартал планын күүсетсе-даа, чамдык хлеб заводтары четпес ажылдаан.

Үүрмектеп садар бараан саарылгазының база чонга ачы-дуза чедирериниң квартал планнары күүсеттинген, ынчалза-даа көдээ чонга ачы-дуза чедирерин экижидери, материалдыг чүүлдерни эки камгалап кадагалаары, ниитиниң чемненилгезиниң ажылын чогуур деңнелче көдүрери негеттинип турарын чөвүлел хуралга онзалап айыткан. Ол ышкаш аъш-чем программазын күүседиринге садыгның, дузалал ажыл-агыйларның ролюн ам-даа бедидери чугула.

Материал-техниктиг хандырылга организацияларны бүдүрүлгелерни эргежок чугула чүүлдер-биле хандырар дээш ам-даа тодаргай ажылдаар ужурлуг. Планнаашкынны экижидеринче, фонд чурумун сагыырынче кичээнгейни улгаттырар херек. Маңаа контрольдаар органнар—Курбанкының, Курпланның база Курарбитражтың харысаалгазын бедидер апаар.

Экономиканың камналгалыг болурунуң талазы-биле хүн бүрү тодаргай ажылдаарының, социалистиг чарышты дээштиг организастаарының, беш чылдың ийиги чылының, апрельдиң планнарын күүседир талазы-биле кылып чорудар хемчеглерниң дугайын база хуралга чугаалашкан.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

Чурттуң чер-чер Советтеринге, улус судтарынга соңгулдаларга белеткенириниң кампаниязы ССРЭ-ниң 60 чылынга белеткел-биле холбаштыр чоруп турар. Окургтарның соңгулда комиссияларынга күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилериниң депшидери калбарган. Депутаттар-биле ужуражыышкыннар, ажылчыннар-биле агитаторларның ужуражыышкыннары боол турар. Ол дугайын СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып турарлар:

⊙ ЛЕНИНГРАД. Хоорайның Калинин дээр үлетпүр төвү районунда соңгукчулар клубтары ажыттынган. Күш-ажылчы коллективтеринде, чуртталга кварталдарында, общежитиелерде, школаларда болгаш ПТУ-ларда муң-муң агитаторлар ажылдап эгелээн.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры ажылчыннар — «Красный выборжец» каттыжыышкынының прессовщиктер бригадири А. Бубнов болгаш «Ленинградтың металл заводу» каттыжыышкынының слесарь-эптекчилер бригадири В. Чичеров олар совет демократияның, ам болур соңгулдаларның дугайында беселаларны кылганнар.

Культура ордуларында болгаш клубтарга фотоделгелгелер ажыттынган, пропагандистерге консультация кылыр черлер ажылдап эгелээн.

⊙ НЕРАН (Хабаровск край). Көдээ Совет депутады, РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы С. Беспалова чаңгыс чер чурттугларының мурнунда отчёдун берген.

Ында эвенк суур сөөлгү ийи чылда шуут чаартынган. Ында чаа бажыңнар, садыг төвү, бир школа туттунган. Аңчылар болгаш ивижилер төп телевидениениң дамчыдылгазын көре берген. Районнуң чонун сүт-биле хандырар мал ажылының комплекизин тургускан.

...Даштыкыдан сөөлгү медээлер...

ДЕЛЕГЕЙ БАЙЫР ЧЕДИРИП, ДЕТКИП ТУРАР

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневтиң ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизинге болгаш Ташкентиге байырлалга чугааларынга көдүрген чаа тайбың саналдарын делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизи бедии-биле үнелеп, ам-даа чугаалажып турар.

⊙ БОНН. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизинге көдүрген чаа тайбың саналдары быжыг тайбынны хандырар болгаш чепсеглениишкинниң дүжүрер дээш углаашкынны бүгү-ле харысаалга, угаан-сарыыл-биле болгаш чайгылыш чокка Совет Эвилелиниң чорудуп уламчылап турарының база бир херечизи-дир деп, Социалистиг немец ажылчын анныктар организациязының даргазы В. Штюрман медеглээн.

Совет Эвилелинден ылгаштыр америк администрация шериг күжүнге идегел салып, бодунуң чаа ракета-ядролуг чепсектерин Барыын Европаның чамдык чурттарының, хамыктың мурнунда Германияның Федеративтиг Республиказының девискээринге канчап-даа тура, аппарып тургузарын кызыдып турар. Аңаа харыы кылдыр бистер чаа совет инициативаларны деткиири, НАТО-нуң ракета-ядролуг планнарынга удур демиселди идепкейжидери эргежок чугула деп шиитпирлиг медеглеп турар бис.

• • •

⊙ ЛОНДОН. Тайбың дээш, дүшкүүрлуг чорукту чавырылдырар болгаш Чөөн база Барыын чүктерниң чурттарының аразынга бүзүрежилгени быжыглаар дээш демиселди Совет Эвилели чүткүлдүг болгаш чайгылыш чок чорудуп, уламчылап турарын сөөлгү совет тайбың саналдар база катап тодаргай көргүзүп турар-дыр деп, Ирландияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретарының оралакчызы Дж. Стюарт медеглээн.

Барыын чүктүң, ооң аразында Ирландияның-даа демократтыг хөй-ниитизи ССРЭ-ниң Европа кезээнге ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектерин немей өстүрбес деп шиитпирин ССРЭ-ниң чаңгыс талалыг хүлээп алганынга байыр чедирип турар деп, ол демдеглээн. Барыын Европа чурттарының хөй-ниитизи, районга удур шимчээшкиннерни Совет Эвилелиниң ол базымын дүшкүүрлуг чорукту чавырылдырарын уламчылаарының херээнге боттуг базым кылдыр көрүп турар.

⊙ КАИР. Тайбыңны эргим үнелеп турар бүгү кижилер чаа совет саналдарга изиг байыр чедирип турар деп, Египет Араб Республиканың Национал-депшилгелиг (чөөн үзелдиг) партиязының Чиңгине секретары Халед Мохи эд-Дин медеглээн.

Империалистиг бөлүктерниң буруузу-биле делегей байдалы мырынай кедергей чидиглелген деп, ол демдеглээн. АКШ-тың ядролуг күчүзүн улам немей эккеп өстүрүп турары Европада онза айыылдыг байдал тургустунган. ССРЭ-ниң Европа кезээнге ядролуг боо-чепсектерни немей өстүрбес дугайында совет удуртулганың шиитпири ол байдалдарда америк бадыткаашкыннарның нүгүлчүзүн чүгле сойгалап турар эвес, харын шериглерниң удурланыштыр туржуп турарының деңнелин кудуладырының айтырыын боттуг ёзу-биле көөрүнүң үлегер-чижээн база көргүзүп турар-дыр. Ол чугула инициатива Европа диптен дашкаар черлерге-даа база ужур-дузалыг.

• • •

⊙ КОЛОМБО. ССРЭ-ниң Европа кезээнге ортумак ыракшылдың ядролуг боо-чепсектерин немей өстүрбес дугайында Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг хүлээп алган шиитпири чүгле Европага эвес, харын делегейниң өске бүгү кезектеринге база аажок улуг ужур-дузалыг деп, Шри Ланканың Тайбың чөвүлелиниң даргазы Т. Б. Субасингхе медеглээн. Далайлар болгаш океаннар девискээрлеринге, ылаңгыя далай оруктары онза хайымныг девискээрлерге бүзүрежилгениң хемчеглерин нептередир дугайында Л. И. Брежневтиң саналдары Шри Ланкага онза чугула ужур-дузалыг деп, ол демдеглээн. Тайбыңга ынак күштери Индий океанны тайбыңның зоназы болдурарын кызыдып турар Шри Ланкага ол хемчег бүрүнү-биле хамааржыр. Делегей океанының болдунарла аргазы-биле улуг кезиин эң чоокку үеде-ле тайбыңның зоназы болдурарынче орукка совет саналдар баштайгы базым болур ийик деп, ол демдеглээн.

(СЭТА).

КамАЗ: бүгү чурт киришкен

«Тудуунуң хемчээлиниң болгаш темпизиниң талазы-биле ада-чурт болгаш делегей практиказында КамАЗ-ка деңнежир чүве чок...

Чылдар эртер, ынчалза-даа бүгү совет улус Камага болган күш-ажылчы маадырлыг чорукту чоргаарал-биле сактып чугаалажыр дээрзинге ханы бүзүрелдиг мен».

Л. И. БРЕЖНЕВ.

Камада аар чүък дажыглаар автомобильдер бүдүрер талазы-биле заводтар комплекизиниң кылып үндүргени «КамАЗ» маркалыг баштайгы автомобильдерни СЭКП-ниң XXV съездизиниң ажыттынар хүнүнде Кызыл Шөлге тургузупкан турганы.

Улуг Төрээн чуртувус — ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражып дээш шалыпчы иш чер болганда калбарган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чүгле күүседир эвес, а ажыр күүседир дээш үш дакпыр орденниг Татар АССР-ниң ажылчы чону чедиишкиннерниг ажылдап, чуртка нелээ ажыл-агыйның үлетпүрнүң продукциязын бээр талазы-биле хүлээлгезин чедиишкинниг боттандырып турар.

Совет Татарияның кол чоргааралы — аар чүък дажыглаар автомобильдер бүдүрер талазы-биле заводтар комплекизи — КамАЗ болур. 60 ажыг нацияның оолдар, кыстары чаңгыс иениң уруглары дег эп-найыралдыг ында чурттап, ажылдап, өөренип турарының дугайын бо арындан номчуур силер.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

— Автомобиль' чып-эптээр заводка чедир 20 ажыг минута кылаштаар-ла болгай, чадаг бастырыптар бис бе? — деп айтырган соонда, эптекчи-слесарьларның сураглыг бригадири, Татар АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Шаукат Хамитович Хуснутдинов мени эдерткеш чорупту. Удаваанда бис ажыглалга кирер ужурлуг корпустуң чанынга келдивис. Оон кырында «КамАЗ коммунизмге ажылдап турар» деп бижик кайы-ырактан-на көстүп турар.

Шаукат кол корпуста ажылдап турар. Ооң хемчээли — футбол ойнаар чүс үжен шөлге дең.

Каманың аар чүък дажыглаар автомобильдер бүдүрүп үндүрер каттыжыышкынның автомобиль чып-эптээр болгаш рама заводтары аразында тудуш харылзаалыг, чер кырының тудуш галереялары-биле улуг-улуг рамаларны чанында заводче дамчыдып турар. Көдүрүкчү күчүлүг механизмнер ол рамаларны чиңги-биле конвейерге салыптарга, анаа турар ужурлуг бүгү механизмнер немежип, чеди чүс метр трассаны эрткен соонда кылагар чараш, күчүлүг «КамАЗ» маңнап үнер.

Эң харысалгалыг 21-24 дугаар участокта Шаукат Хамитович Хуснутдиновтуң удурткан комсомолчу-аныяктарның бригадазы ажылдап турар. Удавас маңнажып эгелээр автомобильдерни чып-эптээриниң кол участогунга ажылдаар улуг харысалга аныяк оолдар, кыстарга таварышканы ол. Олар автомобиль тудукчуларының тускай мергежилин тергиин эки шиңгээдип алган болгаш күш-ажылчы тура-сорук-биле ажылдап турар.

Ш. Х. Хуснутдинов — автомобиль, трактор болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының тудуушкунунуң ажылдакчыларының профэвилелдериниң съездизиниң делегады боол чораан. КамАЗ коллективи Бүгү-ле шаңналының лауреады аттың ацаа тыпсыры-биле чоокта чаа кирген.

Автомобиль чып-эптээр заводтуң кол конвейеринден онгу беш чылда 203 муң машина маңнап үнген. Он бирги беш чылда оларның саны 580 муң чедер, азы 2,5 катап хөй. Заводтуң Шаукат Хуснутдинов ышкаш алдын холдарлыг мурнакчыларының ачызында ам хонукта-ла 312 «КамАЗ»-ты бүдүрүп үндүрүп турар. Ындыг маркалыг беш чүс автомобильдерни хүнде-ле бүдүрүп үндүрер даалгазын боттандырарынче аныяктар улам шиитпирлиг чоокшулап орар.

Ажылдың хемчээлиниң улгадып оары-биле холбаштыр кол конвейерге ажылчын күштү немей чыыр бе? Автомобиль чып-эптээр заводта амгы ажылчыннарның саны 5800 ажыг болза, бүдүрүлгениң чаа программазын күүседиринге ажылчыннар саны 10 муң ажар апаар-дыр.

Бригадир Хуснутдинов болгаш ооң удурткан найыралдыг коллективиниң 22 кежигүннери ажыл-херекти чогаадыкчы ёзу-биле көрүп, социалистиг чарыштың негелделеринге чаа чүүлдерни киирген. Планныг даалгаларын эвээш кижилиг состав-биле күүседир дээрзин олар шиитпирлээн болгаш кажан заводтуң ийиги шугуму ажыглалга кирерге, Шаукат Хуснутдиновтуң бригадазының кежигүннери аразында дугуруушкаш, чамдыызы ол шугумче ажылдап чоруткан. Ынчангаш ол бригада дөрт аңгы турушка ажылдаар турган, сес турушта ажылдап эгелээн. Камск каттыжыышкынның автомобиль чып-эптээр заводунга ажылдың база бир чаа аргазын ынчаар эгелээн. Чаа аргапы Хуснутдиновтуң солуккчузу, каттыжыышкынның сураглыг кижилериниң бирээзи, бригадир Ринат Шайхутдинов база деткээн.

Шаукаттың ачазы — дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну Хамит Сахаповичини заводту кээп көөрү-биле коллектив чалаарга, кол конвейерге келгеш, ол чугаалаан:

— Эр-хейлер-дир силер, уругларым, хөй националдыг Төрээн чуртувустуң ажыталлери, чаңгыс иениң уруглары дег, эп-найыралдыг чурттап, ажылдап, күчүлүг «КамАЗ-тарны» бүдүрүп үндүрүп турарыңарга чоргаарланыр-дыр мен. Чөпшээрээр болзуңарза силер-биле кады ажылдаксаам кээр-дир. Чүге дээрге мурнуку одуругда ажылдап турар-дыр силер.

Х. МУХАМЕТШИН,
«Социалистик Татарстан» солунунуң Тукай районда тускай корреспондентизи.

ЧАЛЫЫ НАЗЫННЫҢ ХООРАЙЫ

Днепрогэс, Магнитогорск, Братск, Амурда Комсомольск, Тольятти, БАМ — ол аттарны дыңнаарга-ла чурттуң улуг-улуг тудуглары каракка көстүп келир. Алдар-аттыг ол тудугларның аразында бөгүн КамАЗ турупканынга сеткиливистиң ханызындан чоргаарланыр бис.

Автомобиль комплекизин Татарияга тудуп эгелээниниң чылдагааннары: Россияның кожууында-ла төвүнде турар болганда, чурттуң булуң бүрүзүнче ооң продукциязын чоок оруктап чорудуп болур; автоорук, суг оруу, демир-орук ында сайзыраан, ынчангаш делегейниң дыка хөй чурттарындан-даа чүъктерни ап болур; чамдык дериглелерни, станоктарны Барыын Европадан, Америкадан болгаш Япониядан ара дужуруг чокка биске дорт эккеп турар. Татарияның мурнуу-чөөн чүгү чаа заводка чиг-этти бээр Уралдан ырак эвесте.

Баштайгы үеде бистиң тудугжуларывыс түр туттунган бажыңнарга, вагончугаштарга чурттап турдулар. Чурталга бажыңнарын тударынга Главмосстройнуң коллективи улуг дузаны чедирген. Дөрт чыл дургузунда ол каттыжыышкын бистиң хоорайга миллион дөрбелчин метр чурталга бажыңнарын тудуп берген.

Хүннүң-не хөй-хөйү-биле немежип турар чурттакчыларны чаагайжыды туттунган бажыңнар-биле хандырар дээш, хоорай Совединиң күүскому эвээш эвес ажылдарны кылган. Ооң түңнелинде, бажыңнарның 70 хуузун 9—16 каът, а 30 хуузун — 5—6 каът чедир кылыр деп шиитпир хүлээп алдынган. Ол — хоорайны улам чараш хевир киирип турар.

Набережные Челны — он харлыг. Баштайгы чиңгине план ёзугаар алырга, он бирги беш чылдың төнчүзүнде анда чурттакчыларның саны 400 муң чедер турган. Бөгүн ында — 400 муң ажыг кижи чурттап турар. А беш чылдың төнчүзүнде оларның саны чартык миллион ажар дээрзин баш удур саналгалар көргүзүп турар. Чоокку он — он беш чылдарда Набережные Челныныӊ чурттакчыларының саны 700—800 муң чедер.

Ынча хөй чурттакчыны хандырары белен эвес. Ынчангаш тудуг ажылы бисте калбарган. Чүгле оңгу беш чылда 27 магазинни, 2 универсамны, 2 ресторанны, заводтарга 12 столоваяны, нииттиниң чемненилгезиниң 23 бүдүрүлгезин хоорайга ажыглалга киирген.

Нииттиниң чемненилгезинче чугула кичээнгейни угландырдывыс. Челныларның поварлары бөгүн хары угда 40 муң кижини (КамАЗ-тың комбинадының хүннүң чемгерип турары 18 муң ажылчыннары-биле кады) чемгерип турар. КамАЗ-тың столоваяларынга 15-20 минута дургузунда чемненип ап болур.

Школа, тудуушкунунга эргилделиг чыл — 1974 чыл болган. Набережные Челныга ынчан хары угда чеди школа ажыглалга кирген. Оон эгелээш-ле чылдың-на 2-3 школа ажыттынып турар. Каттыжыышкынның чиңгине директорунуң айтыышкынын ёзугаар КамАЗ-тың цехтеринге, бүдүрүлге участоктарынга өөреникчилерни автобустуг чедирип, күш-ажылчы кижизидилгени оларның келир үеде шилип алыр мергежили-биле холбап турар. Бодап көрүңер даан: КамАЗ-ка ажылчын боол кирериңге нииты ортумак эртем-биле кады тускай белеткел херек. Чамдык ада-иелер шаанда: «Багай өөренир болзуңза — заводка ажылдаар сен» деп уругларын коргудуп турган болза, амгы ада-иелер мынча дижир: «Эки-ле өөренип көр, оон башка КамАЗ-ка хүлээп албас болгай».

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн демдеглээривис бо чылдың, нииты беш чылдың планныг онаалдаларын чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир дээрзинге хөй националдыг аныяк хоорайывыстың чурттакчылары бүзүрелдиг.

Камада күш-ажылчы маадырлыг чорук уламчылавышаан.

Р. ГИЛЯЗОВ,
улус депутаттарының Набережные Челны хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы.

450 МУҢ АШКАН

КамАЗ — хөй национадыг Төрээн чуртувустуң аныяктарының ужуражыр чери-дир. Аар чүък дажыглаар күчүлүг машиналарны бүдүрүп үндүрүп турар коллективте кайы-кайы республикалардан, областардан, крайлардан келген кижилер ажылдап турарын сонуургап, санап турган бис. Эвилелдешкен, автономнуг республикалар, крайлар бүрүзүнден аныяктар келген болду. Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республикадан мында ажылдап келгеннер база бар.

КамАЗ-тың эң улуг заводтарының бирээзи — шимчедикчилер кылыр завод 1976 чылдан бээр продукциязын берип эгелээн. Ол үениң дургузунда 300 муң ажыг автомобиль маңнап үнген, 450 муң ажыг моторну кылып үндүрген. Чылда ортумаа-биле 110500 шимчедикчини кылып үндүрер хүлээлгезин күүседири-биле 10 муң ажыг ажылчын ында ажылдап турар. Заводувустуң төлевилел күчүзү — чылда 250 муң шимчедикчини бүдүрүп үндүрери.

Каманың аар чүък дажыглаар автомобиль бүдүрүп үндүрер заводтар комплекизиниң бо заводу КамАЗ-тың, Уралдың автомобиль заводтарының, Лихачёв аттыг заводтуң, Львовтуң автобус заводунуң автомобильдеринге шимчедикчилерни кылып үндүрүп турар.

Машиналарның шимчедикчилерин (чүгле суг болгаш үс насостарындан аңгыда) бүрүнү-биле боттарывыс кылып турар бис. Амгы үеде 8 цилиндрлиг шимчедикчилер-биле «КамАЗ»-тар ажылдап турар. Чоокку чылдарда 10 цилиндрлиг шимчедикчилерни бүдүрүп үндүрүп эгелээр бис.

«КамАЗ» марканың автомобильдери бензин-биле эвес, а солярка-биле ажылдаар. Специалистерниң санаашкыннарын ёзугаар алырга, «Урал-375» хевириниң чүък машиназын дизельдиг одаар чүүлче шилчидерге, чылда он муң ажыг рубльдиң камналгазын бээр болган.

«КамАЗ»-тар — эң бүдүрүкчүлүг, идегелдиг машиналар. Ооң хевири чараш, шимчедикчизи күштүг, кабиназы таарымчалыг, делегейде эң эки автомобильдерниң бирээзи болур. Даштыкыже үндүр садарынга эң таарымчалыг машиналар ол болур дээрзинге чигзиниг чок мен — деп, Кама комплекизиниң чагыгларын күүседип турган америк фирмаларның бирээзиниң даргазының чугаазы бистиң машиналарывысты даштыкыда кайы хире үнелеп турарын көргүзүп турар.

А. ЧУРОЧКИН,
заводтуң партком секретарының оралакчызы.

КамАЗ-тан арынны «Социалистик Татарстан» солунунуң корр. Х. Мухаметшин, «Шынның» тускай корр. М. Калчан организастаан. Фотолары — Камил Ситдиковтуу.

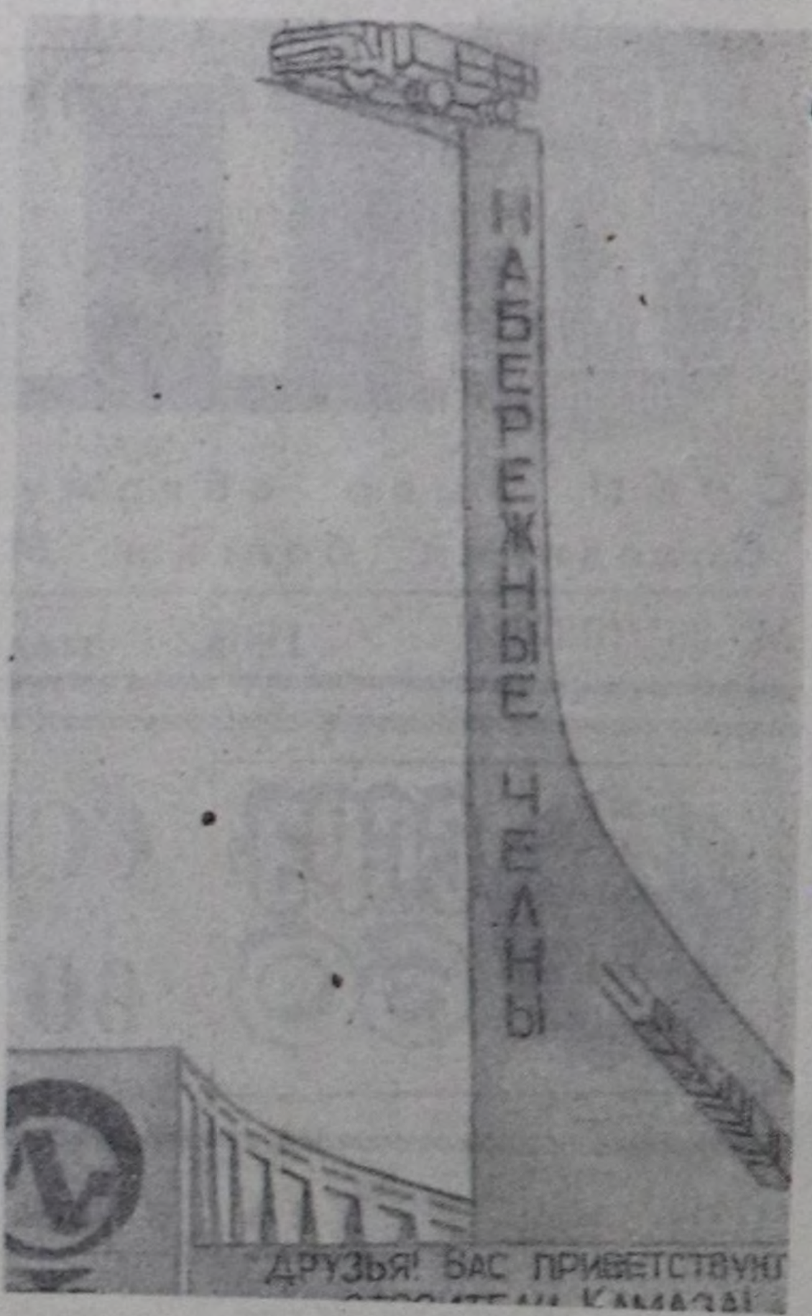

МААДЫРЛАР БООП ТӨРҮТТҮНМЕС

Маадырлар боол төрүттүнмес, а маадыр атка чедир төлептиг, кызымак ажылдап болур деп улустуң чугаалажып турарында ужур-ла бар. Дайын өртүнге таварышкан өскедаа эш-өөрү-биле бир дөмей маадырлыг чорук кылырын ол күзеп чораан. Уралдың Серово хоорайының үс-дарган училищезинден маадырлыг чорукче ооң оруу эгелээр дээрзин ол дүжевейн-даа чораан. Дуржулгалыг ажылчыннарның чугаазын дыңнаан, бир-ле чүвени көрген, тудуп-суйбаан чоруур аныяк оолду металлургия заводунуң коллективи удаваанда-ла эскерип каан.

Геннадий Петрович шуткулга бүдүрүлгезин тергиин эки билир кижи дээрзин кады ажылдап турар эш-өөрү сеткил ханыышкын-биле чугаалаңдылар.

— Мындыг изиг печкалар чанынга ажылдап, 1500 градус изиг металлды, ыяш хөмүрү ышкаш, ол-бо коптара идип турарга берге-ле боор аа, Геннадий Петрович? — деп айтырарымга, ол хүлүмзүрээш, харыылаан-дыр.

— Мергежилдер хөй-ле болгай. А эң таарзыр мергежилимни шилип алганымга чоргаарланыр мен. «Хайнып турар металлдан чараш чүве делегейде чок» — деп ырлажып-даа турар-ла болгай.

«От тынышттыг» печкалар. Ооң бирээзинде-ле 50 тонна металл хайнып турар. Металлдың алыры-биле тускай сава ооң чанынга келгеш, чавызай бээрге, ол улуг печка ийлеңип кээп, от-металлды ынаар доолдур куткаш, ажылын база уламчылай бээр. Заводта ындыг печкалар сес.

Геннадий Петрович ол кайгамчык, хуулгазын ажылын биске таныштырары-биле печка чанынче имнеп, чалай-дыр. Чаныктың кызаннаажы дег кызыл чаштанчылар кырывыс-биле ужугуп эртип турда, анаа чаңчыкпаанывыстан ол-бо талаларже оорып кызытпышаан, дидим эвес бурунгаарлап-ла ор бис. Тускай бөргүн уштуп, биске кедирипкеш, печканың эжиниң ажыдыптарга көк өңнүг карак шилин оттүр көөрүвүске, карак чылчырыктавас, ында металл анаа-ла хайнып турар суг ышкаш көстүр болду.

От тыныштыг ол печкаларның чанынга турумда, Төрээн чурттуң хөгжүлдезинге, камгалал күчүзүн быжыглаарынга ооң ужур-дузазы сагыжымга дораан кирип, ажыл-ишчи, алдын холдуг кижилерге чоргаарал чайгаар-ла хайныгып келди.

— Хөй национадыг коллектив — сураглыг КамАЗ-ка келгеннер биске база өөрүнчүг-дүр. Ылаңгыя юбилейлиг бо чылда ындыг ужуражыышкыннар дыка хөй, солун болгулады. Тыва дугайында эвээш эвес солун чүүлдерни номчаан, дыңнагылаан мен. Информастыг программа «Үеден» дыңнаарга, Тывада эң-не соок чорду але. Тываларны ажыл-ишчи, тура-соруккур чон деп билир кижи мен — деп, сураглыг бригадир байырлажып чоруп турувуста чугааланы.

М. КАЛЧАН.

КамАЗ-тың кол конвейеринден чоокта чаа 300 муң дугаар автомобиль маңнап үнген. Ол машинаны башкарар эрге дээш заводка калбарган социалистиг чарышка Горький хоорайдан келген Николай Коробов тиилекчи болуп үнгеш, дугуурну чаалап алган.

ЧУРУКТА: ол болуушкунга тураскаатган митинг үезинде.

300 муң дугаар «КамАЗ» автомобильди бүдүрүп үндүрер дээш калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи — СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, Ленин орденниң, Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниң эдилекчизи, Ленинчи комсомол шаңналының лауреады, эптекчилер бригадири Геннадий Баштанюк (солагай талада) өөрү-биле.

САННАР, ФАКТЫЛАР

★ Аар чүък дажыглаар «КамАЗ» марканың автомобильдери 22.600 бөлдирлерден болгаш кезектерден тургустунган. Оларның 75 хуузун Камск каттыжыышкынның заводтарында белеткеп турар. Арткан кезектерни чурттуң 650 заводтарындан, организацияларындан чорудуп берип турар.

★ Ол автомобильдерниң чамдык кезектерин Чехословакияның, ГДР-ниң, Польшаның бүдүрүлгелери кылып чорудуп турар.

★ КамАЗ — ол хевириниң аар чүък дажыглаар машиналарын бүдүрүп үндүрер талазы-биле делегейде эң улуг бүдүрүлге.

★ Оон төлевилелде көрдүнген күчүзү — чылда 150 муң автомобильди бүдүрүп үндүрер, 250 муң шимчедикчини кылыр.

★ КамАЗ-тың шуткулга бүдүрүлгезиниң күчүзү — чылда 500 муң тонна янзы-бүрү шой, каң болгаш өңнүг металлдар эзилдирини кылыр. ССРЭ-де ындыг улуг күчүлүг шуткулга заводтары моон мурнунда турбаан.

★ ССРЭ-ниң янзы-бүрү районнарында КамАЗ-биле чергелештир 300 ажыг заводтар болгаш комбинаттар ол комплекстиң продукциязын бүдүрүп үндүреринге дузалажып ажылдаар.

★ КамАЗ-ты бүгү чурт туттуп кылышкан дижип чугаалажыры-ла чөп. Орус, украин, белорус, чуваш, башкир, мордва, азербайджан, молдав, грузин, казах, кыргыс, армян, узбек, эстон... — дээш 60 ажыг нацияның төлээлекчилери чүс-чүс янзы-бүрү мергежилдиг аныяк ажылчыннар, инженерлер эвилелдешкен республикалардан, бүгү чурттан кээп, Набережные Челны хоорайда автокүчүтенни кылышкан.

★ КамАЗ-тың төвү Набережные Челны — автозаводчуларның хоорайы. Ооң чурттакчыларының ортумак назы ны — 23. 1973 чылда ол хоорайга чаа 2509 өг-бүле немешкен, 2000 ажыг чаштар төрүттүнген. Интернационалчы 1182 өг-бүле ол чылын немешкен.

★ 1976 чылдың февраль 16 — кол конвейерниң ажылдап эгелээниниң, «КамАЗ» марканың № 00-01 ТАТ автомобилин бүдүрүп үндүргениниң хүнү.

Набережные Челны хоорайны Автоград деп адап турары таварылга эвес. Ол — автомобиль кылыкчыларының хоорайы. Ээн-куруг турган ховуда амгы үениң каас-чараш, эң аныяк хоорайы он чыл дургузунда тургустунган.

ЧУРУКТА: хоорайның кудумчуларының бирээзи.

Хоорай, суурларывыстың

чаагайжыдылгазы

ТӨРЭЭН СУУРУВУСТА

«Мөген-Бүрен» совхозтуң төвү Кызыл-Хая суур 1963 чылга чедир «Малчын» колхозтуң салбыры турган. Ол үеде суур 20 хире казанак бажыңнарлыг, холушкак бараан-нар магазинниг, үжен өөреникчилиг, үш башкылыг эге школалыг. Салбырның малының баш саны ынчан он беш муң чедип турган.

Мөген-Бүренни тускай колхоз кылдыр тургузар дээн суурнуң чурттакчыларының дилээ хандыртынган, 1963 чылдың ортан үезинде «Мөген-Бүрен» колхоз организастаттынган. Оон эгелээш, колхозтуң ажыл-агыйы шуудаан, тудуг-суурну немежип көвүдээн.

Мен суурнуң хоочун чурттакчыларының бирээзи болгаш ооң бөгүнге чедир өзүп сайзырап келгенин солунга бижикседим. 1963 чылда 20 шаа казанак бажыңнарлыг турган суурнуң чурттакчылары боттарының күжү-биле оруктү шеф-биле кылып, машина оруун ажыдып тургаш, тудуг материалдарын Чадаанадан, Кызылдан сөөртүп алыр аргалыг апаргаш, албан черлериниң, чуртталга бажыңнарын немей туткан. Оон бээр суур шапкын хөгжээн. Албан организация черлериниң бажыңнарындан аңгыда, ам ында түс бежен ажыг чуртталга бажыңы бар. Ону Гагарин, Мугур, Школьная, Эрик, Советская деп кудумчуларга үскеп. Школада өөреникчилер саны 800 ажыг кижи.

Ыракты Мөген-Бүренниң чурттакчыларының амыдырал-чуртталгазының дециели өскеп. Мөген-бүренчилер телевизорну база көрүп турарлар, бежен ажыг чуртталга бажыңнарында гааты киирген.

Мөген-Бүрен ортумак школазында бо хүннерде 31 башкы уругларны эртем-билигге өөредип турар.

Суурнуң чээрби беш оруннуг эмнелге пунктузунда ортумак эртемниг беш эмчи бар, 25 оруннуг уруглар сады, аъш-чемниң, үлетпүр бараанпарының бир-бир магазиннери, столовая, пекарня, аалчылар бажыңы совхозтуң ажыл-ишчилериниң, оон аалчыларының негелде-херек-селдерин долу хандырып турар. Совхоз төвүнде 250 олуттуг клуб кедээ чонунуң культурлуг дыштанылгазының төвү болу берген. Кино, концерт болуртундан аңгыда, мында янзы-бүрү дыштанылга кежээлери, номчулга конференциялары, диспуттар, лекция, беседа эртип турар. Ылаңгыя маңаа суурнуң херээжен-нер чөвүлелиниң организастап турары кежээлери, ужуражылгалары солун. Чоокта чаа аңаа Ф. Угловтуң «Чон аразында кижи» деп номунга номчулга конференциязы эрткен. Диспуттарны, номчулга конференцияларын организастап эрттирериниге кедээ библиотека ажылдакчыларының киржилгези, дузазы улуг. Суурнуң библиотеказында 4470 ном фондузу бар, номчукчу саны — 700 ажыг.

Кызыл-Хая суур мындыг янзылыг өзүп сайзырап турар. Чурттакчылыг черлерниң ниити хевири ооң арыг-шевериинден чугула хамаарыжыр. Ындыг болганда суурувустуң чаагайжыдылгазынга доктаап көрейн. Суурнуң кудумчуларынга, чурттталга бажыңнарының девискээринге тал, теректи чылдың-на тарып олуртуп турар. Олар баштайгы дээрезинде кончуг таптыг үнүп келир, суг-биле хандырылгаже ынчаң кичээнгей база эки. Чылдың-на апрель, май айларда ындыг. Оон чоорту, июньдан эгелеп, тарымал үнүштерниң суггарылгазы уттундурар, суг сөөртүр машина өскээр чардыгып чоруй бааары-биле айтырыг өскерлир. Түңнелинде—тараан ыяштар кургап өлүп каар. Ооң дараазында чылын ол бүгү катап эгелээр. Түңнел база-ла ындыг болур. Ооң орнунга баштай тараан ыяштарны эки хайгаарап, өстүрүп алган болза, ам тарыыр үнүштерни өске кудумчуларга олуртур ийик. Чамдык ажыл-агыйжы өг-бүлелерниң бажыңнарының девискээринде олуртуп алганы теректер аажок өзүп турар.

Суурнуң Мугур кудумчузун чүмү-биле тарымал үнүштер олуртур дээш аңаа хөй акша үндүрүп, ону штакетник херимнээн. Аңаа 40 ажыг дөс ыяшты олурткан-даа турган. Ажаалда, суггарылганың багайындан ол тарымал үнүштер үнмээн, а штакетникти ураарын үреп каапкан. Ындыг байдалды көрүп тура, ук кудумчунуң чурттакчылары кандыг-даа хемчег албайн келгени элдептиг. Час-биле кады чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазы эгелээр болгай. Эрткен чылдарның четпестерин бо чылын катаптавазы күзенчиг. Мөген-Бүрен кедээ Совединиң күүскому ол айтырыгны шыңгыы кичээнгейге алыры чугула.

Тываның ырак-узак булуңунда турар суурувустуң улам чаартынып, хөгжүүрүнге оон чурттакчыларының киирер үлүү улуг. Ынчангаш төрээн суурувустуң чаагайжыдылгазын экижидер талазы-биле боттуг ажылдаары кылып бис.

И. УСПУН-ДОРЖУ.

Мөңгүн-Тайга район.

БАГАЙ ОЮННАР

Салгалдан салгалче дамчып келген, кижизидикчи шынарларлыг оюннар кандыг-даа чонда барын кижи бүрүзү билир. Кажык -адары, даалы, банчык ойнаары бистиң Эрзин районнуң чонунуң ортузунда дыка нептерээн. Ук оюннарны чаа хевир-биле ойнап турар.

Ындыг-даа болза сөөлгү 2—3 чылдардан бээр көзер-биле ойнаарының чамдык хевирлери, ылаңгыя «петух», «азы» дээр оюннарны, акша-биле ойнаар мөөрейлиг хевирже шуут шилчиткен. Бо мөөрейлиг оюннарны бистиң Нарын суурнуң чурттакчы чонунуң эр, херээжен кижилери белүглежип ойнаар чорук делгеренгей апарган.

Совхозка шалың алган хүннерде суурга мөөрейлиг оюннар ойнап, бир-ле бажыңга 20—30 чедир чыглып алгаш, ойнап турар кижилерни бола көрүп болур.

Хөй кижилер чыып алгаш, боттарының бажыңнарынга дыштанып-даа, ажыл-даа хүннеринде ойнап турарларның аразында кедээ ажыл-агыйның чамдык тускай эртемниглери безип бар.

Мөөрейлиг оюннарны ойнап турар үеде, ол оюннарның чажыт аргаларын эки билир кижилер чаңгыс шакта-ла акшаны чүс-чүзү-биле ойнап ап турар, а чамдык кижилер айда ажылдаан шалыңып коппеек чок кылдыр ойнадып турарлар. Мөөрейлиг оюннар кижилерниң амыдырал-чурттталгазынга материалдыг хоралды чедирбишаан, өг-бүлеге уруглар кижизидилгезинге багай салдарны чедирип турар. Мөөрейлиг оюннарны ойнаарын соксадыр, харын амгы үениң чаа спортчу оюннары-биле солуп ойнаарынче кижизидилге, тайылбыр ажылдарын чорудары чугула.

А. ШЫҢГЫЫЛАЙ.

Бөмбүрзектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ТУРГУЗУКЧУЛАР СЪЕЗДИЗИ

Вьетнамның Коммунистиг партиязының V съездизи беш хүн — март 27-ден 31-ге чедир Ханойга ажылдап эрткен. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң алдарлыг дайынчы отрядтарының бирээзи — 1,7 миллион коммунистерлиг Вьетнамның Компартиязының дээди шуулганы чүгле Вьетнамга бирги чергениң ужурдузалыг болган эвес, харын делегейге улуг болуушкун болу берген.

ВКП-ның политиказын тодарадып көргүспүшаан, партияның чиңгине шугуму Вьетнамның тодаргай байдалдарынга таарыштыр марксизм-ленинизмниң идеяларын долу ажыглаарынга, капиталистиг хөгжүлдени оюп эрткеш, социализмче шилчиишкинниң болдунар аргалының дугайында В. И. Лениниң өөредиин амыдыралда боттандырып турарынга үндезиленген деп, ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Ле Зуан медеглээн. Бүгү делегейге алызындан ужур-дузалыг ол сорулганы боттандырары ындыг-ла чиик эвес херек болган. Бир талазында, колонизаторларга болгаш даштыкы агрессчилерге удур үр дайынның ханы балыглары амдыгаа чедир артпышаан. Өске талазында, Ле Зуанның демдеглээни-биле алырга, ындыг байдалдарда социализм тургузуушкуну дуржулга четпезиниң хараазында дыка хөй чүүлдер талазы-биле чаа херек болуп турар. Бергелер турзажок, вьетнам коммунистерниң партиязы чурттуң хамаарышпас чоруун быжыглап, социалистиг тайбың иштиң дуржулгазын чедип ап, ажыл-агыйны социалистиг арга-биле башкарарының онзагай эртемин шиңгээдип, ажылчы чоннар-биле харылзааларны улгаттырарын болгаш быжыглаарын чедип ап келген.

Съездиниң ажылынга киришкен СЭКП-ниң делегациязы ук съезд ажылынга долу чедиишкиннерлиг болзун деп чүректиң ханызындан күзээшкиннерни СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтен делегаттарга дамчыткан болгаш социалистиг Вьетнамның экономиказын база чонунуң чаагай байдалын көдүрер дээш, социалистиг чаалап алыышкыннарын көвүдедир дээш Вьетнамның демиселинге Совет Эвилели ооң-биле кады болуп келген болгаш болурдаа дээрзин вьетнам коммунистерге бүзүредип чугаалаан. Вьетнам коммунистер совет кижилерниң эп-сеткил каттыштырылгазынга болгаш деткимчезинге быжыы-биле идегел салып болур.

Алыс сорулгаларның чаңгыс эптии болгаш бот-болунуч чедиишкиннерлиг болуруңга ак сеткилдиг сонуургал Совет Эвилели биле социалистиг Вьетнамны каттыштырып турар. Совет-вьетнам харылзаалар төөгүде марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптери деп сурагжаан эң быжыг болгаш ак сеткилдиг принциптерге үндезилендир тургустунуп турар. Ол харылзааларның быжыг үндезини— ССР Эвилелиниң болгаш Вьетнам Социалистиг Республиканың аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында 1978 чылда ат салдынган керээ-дир.

Делегей аренасынга-даа, тайбың тургузуушкунуң сорулгаларын шиитпирлээринге-даа боттарының вьетнам акыдуңмалары-биле хол-холдарындан туттунчуп алган хөделип турары ол фактыны совет кижилер ханы үнелээр. Делегей ниитилежилгезинге, кая-даа каттышпас чурттар шимчээшкининге Вьетнамның улам өзүп орар ролю, тайбыңга болгаш бот-тускайлан, хамаарышпас хөгжүлдениң оруунда туруп алган улустарның эргелериң камгалаарынга хамаарыштыр оон тодаргай туруш-бодалы Азияга болгаш бүгү делегейге айыыл чок чорукту быжыглаарының дыка улуг факторy болуп турар. Социалистиг тургузуушкунга ВПК-ның V съездизиниң айтып берген орууңга чаа-чаа улуг чедиишкиннерни Вьетнамның улузунга совет улус сеткилиниң ханызындан күзеп турар.

Г. ШИШКИН. (СЭТА).

КУР-НУҢ АКШ-КА НОТАЗЫ

ПЕКИН. (СЭТА). Кыдаттың Даштыкы херектер министерствозунуң АКШ-тың чазаанга удурланыышкынның нотазын «Жэнь-минь жибао» солун парлаан. Даштыкыдан АКШ-ка чедип келген кижилер дугайында, ылаңгыя Тайваньдан Американың Каттышкан Штаттарынга чурттаары-биле чедип келген кыдаттарның дугайында хоойлуларның бирээзинге америк конгрестиң эрткен чылдың декабрьда хүлээп алган немелде эдилгези «Тайваньны тускайлан даштыкы күрүне» кылдыр санап турар-дыр деп нотада айыткан. Тайваньны АКШ-тың талазындан ынчаар көргени «Ийи кыдат бар» дээр бодалды бадыткаар угланыышкынга чаа базымдыр деп документиде демдеглээн.

Ол «частырыгны» доп-дораан эдерин болгаш ындыг чүүлдерни моон соңгаар болдурбазын АКШ-тың чазаандан нотада негээн. Тайвань—Кыдат Улус Республиканың можуларының бирээзи болуп турар деп КУР-нуң Даштыкы херектер министерствозу демдеглээн. Тайвань — тускайлаң даштыкы күрүне эвес-тир деп ында айыткан. Америк администрациязының ол базымы Кыдаттың болгаш АКШ-тың аразынга дипломаттыг харылзааларны катап тургузар болгаш күрүне харылзааларын эгелээр дугайында дыңнадыгга дүүшпейн турар-дыр деп кыдат тала медеглээн.

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Тайваньга хамаарыштыр америк политикага «удурланыышкынның» шуугаазынныг кампаниязын Пекин өөскүтпүшаан, АКШ-биле садыг-экономиктиг кады ажылдажылганы калбартырын бар-ла шаа-биле чедип ап турар-дыр деп, Индонезияның «Индонезиан обсервер» солуну бижээн.

Тайвань-биле садыг болгаш өске-даа харылзааларны тургузарын болдурбас деп Кыдат кыжанып-ла турар. Ынчалзажок шериг болгаш экономика талазы-биле Кыдаттың эрге-ажыктарының дугайында АКШ-биле чугаалажыышкыннар болганда ол «кыжаныышкыннар» уттундуруп турар деп, солун демдеглээн.

ЯПОН ЮРИСТЕРНИҢ УДУРЛАНЫЫШКЫНЫ

ТОКИО. (СЭТА). Полицияның шаажылакчы эргелерин немей калбартыр дугайында реакциялыг хоойлу төлевилелинге шыңгыы удурланыышкынын Японияның юристер каттыжыышкынының төлээлекчилери медеглээн. Чоңга удур ол хоойлу төлевилелин хүлээп алырындан ойталаарынче чурттуң чазаан кыйгырган медеглелди олар Японияның парламентизинге дамчыдып берген.

Эрге-чагыргада либерал-демократтыг партия ол хоойлу төлевилелин чурттуң дээди хоойлужудулга органының ам болур сессиязынга чугаалажып көөрү-биле киирген.

ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИГ

ДАМАСК (СЭТА). Израильге ажылеткен Сирияның Голан бедиктеринге чоннуң тайбың чыскаалын израиль шериглериниң араатандыг ёзу-биле боодаан түңнелинде дөрт кижи балыглаткан. Голан бедиктерин болуннуң «девискээри» кылдыр Израильдиң парламентизиниң шиитпиринге болгаш ол районнуң үндезин араб чурттакчыларын Израильдиң хамаатылары кылдыр күш-биле албадаар дээн израиль чагырыкчыларының оралдажыышкынынга удурланыышкынның тайбың чыскаалын кылып, Маджадаль ашчынының хоорайның кудумчузунга үнүп келген тайбың арабтарны Израильдиң солдаттары боодааның даштыкы информация агентстволары дыңнаткан. Тайбың чурттакчыларга удур өлүрүкчү үүлгедиглерни израиль ажылекчилер Голан бедиктериниң өске-даа хоорайларынга кылган.

НЬЮ-ЙОРК. Ортумак ыраккшылдың америк ядролуг чепсектерин бүдүрерин доп-дораан соксадыр, оларны Барыын Европага сайгара тургузарының планнарындан ойталаар, Совет Эвилели-биле стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкыннарны катап эгелээр, боо-чепсекти эндере бүдүреринге чарыгдаттынып турар хөй миллиард акша-хөреңгини АКШ-тың эң чугула социал-экономиктиг айтырыгларын шиитпирлээринче шилчидер дээн негеделерни херээженнерниң тайбың болгаш хосталга дээш Бүгү-делегей лигазы Рейганның чазаанга салган.

Вашингтоннуң милитаристиг чуткулунге удурланыышкынны илереткен негелде бижикке хол ужуу чыырының массалыг кампаниязы лига эгелээн. Ук негелдени президент Рейганче болгаш НАТО-нуң Брюссельде турар штаб-квартиразынче чорудар дээн.

ЧУРУКТА: Нью-Йоркта хол ужуун чыып турары.

В. МОСТВЕЦТИН телефотозу.

СЭТА-ның фотохроникази.

Р. РЕЙГАН... Р. РЕЙГАН-БИЛЕ ЧӨПШЭЭРЕЖИПКЕН

АКШ-тың президентизи Р. Рейган апрель 1-де парлалга конференциязынга чүве чугаалаан болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрериниң база делегейниң айыыл чок чоруунуң айтырыгларын канчаар көрүп турарын ниити хевирлиг илергейлээн. Америк администрацияның баштыңының иштики болгаш даштыкы политиказынга, делегей херектерин башкарып турарынга шүгүмчүлелдиң күштелгени-биле холбаштыр хөй-ниитиге тайылбыр берип, чүве чугаалаары америк президентиге эргежок чугула болу бергенин парлалга конференциязының бүдүүзүнде демдеглээн. АКШ-тың чазаа дайынга белеткенип турар планныг болгаш тайбыңны камгалаар талазы-биле амга чедир политиканы чорутпаан ужурунда президентиниң болунук алының шүгүмчүлел сөөлгү үеде кедергей күштелген. Боо-чепсектерни эндере бүдүреринче угланыышкынны эде көөр болгаш ядролуг боо-чепсектерни көвүдедирин соксадыр, Совет Эвилели-биле дугуржулганы кылырынга чугаалажыышкыннарны чорудар дээш шимчээшкин янзы-бүрү бөлүктерде, оон иштинде АКШ-тың конгрезинде калбарган. Боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыр дээш шимчээшкинниң чалгыы президентиниң ширбий шаппыже чедир ол чалгыгны намдадыр аргаңы парлалга конференциязы Рейганга берген-дир деп, Эй-би-си телевидение корпорациязының Ак бажыңның чанында корреспондентизи демдеглээн.

Чоннуң шүгүмчүлелдиг сагыш-сеткилин АКШ-тың президентизи бо удаада барымдаалаар ужурга таварышкан болгаш «дайынның халавын кажан-даа катап болдурбазын» чедип алыр дээн шиитпирлиг чорукту үлежип турар мен деп медеглээн. Ооң чугаалааның ёзугаар алырга, «ядролуг боо-чепсектерни дыка кызырары болгаш быжыг тайбыңны база айыыл чок чорукту хандырары» АКШ-тың сорулгазы болуп турар хевирлиг ышкаш.

«Диштер аразынга ужугар ыраккшылдың ракеталарын бүрүн узуткаар дугайында» 1981 чылдың ноябрьда саналын Р. Рейган чарлаарын оралдашкан. Ынчаарга ортумак ыраккшылдың ракета-ядролуг боо-чепсээниң талазы-биле боттуг байдалды ол саңал барымдаалап көрбээн болгаш Каттышкан Штаттар база НАТО талазы-биле оларның эвилелчилери боттары артык күштүг болуруң хандырар дээн сорулгалыг болганың демдеглээр херек.

Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсектерни кызырар дугайында чугаалажыышкыннарның Венада чоруп турарын, а ол ышкаш стратегтиг боо-чепсектерни кызырар дугайында ССРЭ-биле чугаалажыышкыннарга белеткелдиң Вашингтонда дооступ чыгааның президент оон ынай айыткан. Ынчалзажок НАТО чурттарының сарыыл чок моондактаашкыннарының уржуунда Венада чугаалажыышкыннар чаңгыс эвес чыл дургузунда түңнел чок болуп келгенин америк президент демдеглевейн барган. СБК-2 керээни күштүг болдуруп бадылаарындан америк таланың ойталаан уржуунда ол керээниң ам-даа күштүг болбааның, ук керээниң дугайында АКШ-тың президентизи чүнү-даа чугаалаваан. Стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкыннарны соңгаарладыышкын чокка доп-дораан эгелээринче, талаларның деңбайдалының уреливин болдурбазынче АКШ-ты кыйгырган совет саналдарның дугайында америк президент база чүнү-даа чугаалаваанын демдеглээр херек.

Стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаарын америк талаңың соңгаарладып турарын чугаалажыышкыннарга «хынамчалыг» белеткел дээр чылдак-биле агартырын америк президент оралдашкан. «Чепсегленииышкиннерге контрольдуң чорудулгазынга далаш-биле киришпишаан», АКШ-тың мурнуку чазактары частырыгларны кылып келген деп, ол бадыткаан.

Америк боо-чепсектерни, бирги ээлчегде ядролуг чепсекти кедергей хөй кылдыр эндере бүдүреринче угланган америк парламентарийлер Джексоннуң болгаш Уорнерниң программазын Р. Рейган деткээн. Хекти дагаа мактаарга, хек дагааны мактаан деп чүве ол-дур ийин.

Америк күжениишкиннерниң утказы «чөрүлдээлерниң тыптып келирин болдурбазында болгаш аңаа-даа, ядролугдаа дайынның айыылын эээжедиринде» болуп турар деп, АКШ-тың президентизи хоозун бадыткаарын оралдашкан. Дайын сөөлүндеги үеде бүгү америк президентилер чогумна ындыг стратегияны барымдаалап келген деп, ол бадыткаар болаан. Вьетнамга болгаш Индий-Кыдаттың өске-даа чурттарынга удур агрессияны кым кылганыл, АКШ эвес ирги бе деп айтырыг тургустунуп келир-дир. АКШ шериг күчүзүнүң талазы-биле тергиидээр деп турарын, Вашингтонга таарзынмаан чурттарның иштики херектеринге АКШ-тың каржызы-биле холгаарлап турарын америк президент база бичии-даа чугаалаваан.

«Ядролуг боо-чепсектерни боттуг кызырар болгаш чер кырынга быжыг тайбыңны хандырар орукка чугула базымны чедип алыр» талазы-биле АКШ-ка каттыжар кылдыр Совет Эвилелиниң президентиниң «чалаазынга» хамаарыштыр дараазында чүүлдү айтыры чугула. Чугаалажыышкыннарның ажыктыынга Совет Эвилелин бүзүредир дээн оралдажыышкынның бичии-даа херээ чок. Деңэргениң болгаш бир дөмей айыыл чок болурунуң принцивинге үндезилээш, чугаалажыышкыннарны доп-дораан кылырын, кады ажылдажылганы калбартырын чогум-на Совет Эвилели саналдап келген болгаш саналдап-даа турар болгай. Ол саналдарын Совет Эвилели болунуң практиктиг хемчеглери-биле, тайбыңга ынак политиказы-биле быжыглап турар.

(СЭТА).

СОЦИАЛ БҮЗҮРЕЛДИҢ ДӨСТЕРИ

Тайбың болгаш аас-кежиктиг чурттталга дугайында, социал овур-хевир болгаш ёзулуг буянныг харылзаалар дугайында кижилер чүс-чүс чылдар дургузунда күзеп келгеннер. Эмге-саңчок дайыннар, аш-чут, аарыг-човулаң, аар күш-ажылы өөрүшкү болгаш омакшылды болдурбайн турган-даа бол, угаазылыг, шынныг чорукка болгаш ниитилелдиң туруп турар корум-чурумунуң экижииринге бүзүрел чон аразынга кезээде турган. Чоннуң чогаадылгаларының тураскаалдары, делегей литературазының болгаш уран чүүлүнүң чогаалдары ол бүзүрелди бистерге көргүзүп турар.

Чөптүг ниитилелдиң эң эки хевирин тургузары-биле биске дыка хөй угаакчылар — утопистер — шудургу ажылдап турганнар. Амыдыралдан болгаш улус массаларының демиселинден хооруп, ол кижилер ниитилел хөгжүлдезиниң хоойлуларын билбес турганы-биле билдинмейн, чаас-каапзырап калганнар. Ындыг-даа болза, утопия коммунизмниң болгаш социализмниң улуг төлээлекчилериниң идеялары болгаш бодалдары эртемниг социализмниң база бир үнген дөзү болган.

Марксизм — төөгүлүг бүзүрелдиң философиязы. Ол чүгле өртемчейни эртем ёзузу-биле көөрүн илереткен эвес, харын ооң революстуг чаартыышкыннарының, социал дарлалды болгаш чөптүг эвес чорукту узуткаарының, кижиге төлептиг чаа ниитилелди тургузарының программазын тодараткан.

Марксист-ленинчи үзел-бодалдың бүзүрели — ол болза боттуг бүзүрел-дир. Ол — эртемниң сан-медээлеринге үндезилеттинген. Өртемчейни бүзүрелдиг көөр чорук амгы үеде боттуг социализмниң, делегейниң коммунистиг, ажылчын болгаш социал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң чедиишкиннеринге үндезилеп турар. Планетаның социал овур-хевириниң төөгүлүг чаартылгаларының чорудулгазындан ол төрүттүнүп, аңаа деткиттирип турар.

Бодунуң сайзыраңгай, бышкан үезиң бистиң чуртувуста бир-ле дугаар чедип алган боттуг социализм кижилерниң ниити болгаш хуу дуда психологиязын байыдып, келир үеге идегелди, тодаргай сорулгаларны тывылдырып, сорулга-бодалдың арыг байдалын тургузуп турар.

Социалистиг тургузуг бистиң ниитилелдиң материалдыг болгаш угаан-бодал амыдыралының бүгү адырларынга кризис болгаш кудулаашкын чок бурунгаарлаашкынны хандырып турар. Бисте эң шыырак бүдүрүлге болгаш эртем-техниктиг күчүлер тургустунгулаан. Бистиң чуртувуста эртем-техниктиг депшилге кижиниң херегцелдерин хандырып, оон бүдүжүнге дүгжүп турар принципиалдыг ужур-утказыг апарган. Чижээ, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бистер, кижини куженгдирбейн, шүгүлдаашкынны болдурбайн, чүгле сайзыраңгай технологтуг чорудулганың болгаш бүдүрүлгени эки организастаарының аргазы-биле бедидерин оралдажып турар бис.

Социализм кижилерниң амыдыралынга депшилгелиг үндезин өскерилгелерни болдурган. Социализмниң дээди сорулгазы — чоннуң материалдыг чаагай чоруун болгаш культурлуг дециелин соксаал чокка бедидери. Чоннуң чаагай чоруун улам бедидериниң калбаң программазын СЭКП-ниң XXVI съездизи ажылдап үндүрген. Чонну аъш-чем болгаш үлетпүр бараанныры-биле хандырарын экижидер сорулга амгы үеде бирги черде салдынган.

Төөгү-биле холбашкан чылдагааннарның уржуундан херегцелдиң чамдык сан-көргүзүглериниң талазы-биле сайзыраңгай капиталистиг чурттарга четпейн турар-даа болза, социалистиг ниитилел ажылчы чоңга амыдыралдың шыпар талазы-биле бир янзы, кижизиг хевирин хандырып, хамыктың мурнунда экономиктиг, политиктиг, национал болгаш сөөк-язы ылгаар база өске-даа янзының дарлалдарындан кижини хостаан.

Ажыл чок болгаш чедимчес чорукту совет кижилер шагда-ла билбес апарган. Бистиң ниитилелиивисте кижиниң амыдырал байдалы быжыг магадылалдарлыг.

Ынчаарга социалистиг ниитилелге экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээри ужур эдерген сорулга эвес. Ол болза кижини бүгү тала-биле сайзыраңгай, оон чүве кылыр шыдаар аргаларын боттандырарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының чепсээ-дир.

Эргелерниң болгаш хосталгаларның бисте боттуг хедели турар системазы кижиниң эргелерин болгаш хосталгаларын чүгле чарлап турар эвес, харын база оларны херек кырында боттандырарын магадылап турар.

Ажылдаар эрге совет кижилерге шагда-ла чаңчыл болу берген. Бодунуң сонуургалынга, өөренип алган мергежилинге дүүштүр ниитилелдиң херегцелин барымдаалап, мергежил шилип алыр эрге база ажылдаар эргеге хамааржып турар. Ол эң чугула эргени ажыл-агыйның социалистиг системазы, бүдүрүкчү күштерниң чайгылыш чок өзүүшкүнү, халас профессионал өөредилге, мергежил бедидиишкини болгаш чаа мергежилге өөредип, мергежилче хандырар болгаш ажылга таарыштыр киирер системаларның сайзыраңгайжыдылгазы хандырып турар.

Назыдап кырааңда, аараанда, ажылдаар аргазын бүрүнү-биле азы кезик-чамдыызын ышкынган таварылгада, база ол ышкаш азыралдыкчызы чок апарганда канчаарыл дээрге, бистиң чуртувуста ол таварылгалар ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның социал камгалалдыы-биле түр үеде ажылдап шыдавайн барганы дузаламчылары-биле, назылап кырааңда, инвалид болу бергенде болгаш оон-даа өске таварылгаларда күрүне күселли-биле төлээр пенсиялар-биле магадылаттынып турар. Чижээлээрге, кырааның пенсиязын алыр эргени элделеп турар улуг назылыг кижилерниң саны 1936 чылдан бээр он-он катап көвүдээн-даа болза, күрүне пенсиязының ортумак хемчээли барык-ла үш катап улгаткан.

Бистиң чуртувуста медициналыг дузазы-даа, өөредилгениң бүгү хевирлери-даа база халас. Чурттталга шелү ажылдаар эрге күрүнениң болгаш ниитиниң чурттталга фондузун калбартып, камгалап турары-биле, кооператив аргазы-биле болгаш кижилерниң хуузунда чурттталга бажыңнары тударынга күрүнениң дузалап турары-биле, чаагайжыттынган чурттталга бажыңнары тударының программазының боттандырылгазы-биле, чурттталга чөлдериң хөй-ниитиниң контролюн ёзугаар чөптүг хуваап турары-биле база ол ышкаш 1928 чылдан бээр улгадып көрбээн бажың хөлезиниң болгаш коммунал херегцелдерниң чиик төлелгелери-биле хандыртынып турар.

Төөгү талазы-биле келир үениң характерин болгаш онзагай байдалдарын эртемге үндезилеп тодарадып тура, иштики болгаш даштыкы черлениң улуг болгаш нарын сорулгалары бистиң мурнувуста эвээш эвес дээрзин СЭКП кичээнгейге ап турар. Оларның санынга, чижээ, төөгүге хамаарышкан чамдык чылдагааннарның уламы-биле сезен чылдарда күш-ажылчы нурлавырларын кызырары; бистиң чуртувусту болгаш акы-дуңма социалистиг чурттарны чиг-эттиң болгаш одаар чүүлдүң курлавырлары-биле идегелдиг хандырар сорулга; улус ажыл-агыйының организастыг тургузуун болгаш ону башкарарының аргаларын сайзыраңгайжыдары сорулгалары; чурттуң камгалаар күчүзүн чогуур дециелге тургузарының сорулгазы хамааржыр. Бо болгаш өске-даа нарын сорулгаларны тодарадып тура, коммунизм тургузуушкунунуң болгаш тайбыңны камгалаарының эрге-ажыктарынга дүүштүр оларны шиитпирлээриниң аргаларын Коммунистиг партия илередип, бергелерни ажып эртеринче ажылчы чоннарны мобилизастап турар.

Социалистиг бүзүрел дээрге тургустунуп келген тодаргай байдалды, ооң бергелериң, чөрүлдээлерин кичээнгейлиг көөрүн күзевес сүзүктүг кижилерниң бүзүрели эвес-тир. Ол дээрге бедик идейлиг чорукту хөгжүлдениң күштүг болгаш кошкак талаларының, шиитпирдеттинмээн болгаш нарын, ам дээрде илеревейн-даа турар болза, чоокку келир үеде илерен, үнүп кээп болур айтырыгларның тодаргай анализтери-биле холбаштырып турар ёзулуг боттуг бүзүрел-дир.

Сергей ПОПОВ,
философия эртемнериниң кандидаты, Москвада партияның дээди школазының проректору.

Мустай Карим (М. С. Каримов) — Татар АССР-ниң ат-сураглыг чогаалчыларының бирээзи. Ол — шүлүктер, шиилер бижииринден аңгыда, проза чогаалдарын бижип чоруур, элээн каш чечен чогаал номнарының автору, ооң чогаалдары дыка хөй дылдарда очулдуртунган. Ынчангаш ооң ат-сураа калбаа-биле тарай берген болгаш номчукчуларның ынак чогаалчыларының бирээзи апарган. Тыва көрүкчүлер Мустай Каримниң «Ай туттурган дүне» деп шиизин сонуургап көрүп турар, каш чыл мурнунда очулдуртунган ол шии ам-даа сценадан дүшпээн.

Мустай Карим — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, Татар АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы, РСФСР-ниң чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң секретары. Чогаал ажылы-биле катай ол хөй-нийти ажылын кылып чорудуп турар.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры чогаалчы Мустай Каримге (ч у р у к т а) «Үр-ле болган кара чажым» деп тоожузу дээш 1982 чылдың Ленинчи шаңналын тыпсыры-биле саналдап киирген.

В. САВОСТЬЯНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

УРУГЛАРНЫҢ ТАЛАНТЫЗЫ

ВЛКСМ ТК болгаш РСФСР-ниң Чырыдылгакын министерствозу 1981 чылдың октябрьда «ССРЭ-ниң тургустунганының база В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилелдиң пионер организациязының 60 чылынга тураскааткан школачыларның бот-тывынгыр уран чүүлүнүң фестивалын эрттирериниң дугайында» каттышкан доктаалды хүлээп алган. Ооң сорулгазы болза өзүп олурар салгалдың идейлиг, мөзү-шынар кижизидилгезинге литератураның, уран чүүлдүң болгаш чогаадылганың ролюн бедидери, өөреникчилерниң коммунистиг кижизидилгезин улам экижидери, уругларның чогаадыкчы коллективтерин өстүрери, бот-тывынгыр уран чүүлдүң бөлгүмнериниң четкизин хөгжүдери, өөреникчилерни класстан болгаш школадан дашкаар хөй талалыг янзы-бүрү солун ажылышче хаара тудары болур.

Фестивальдың бо салып турар сорулгаларынга дүүштүр районнуң школаларында чамдык тодаргай ажылдар чорупт турар. Литератураның болгаш уран чүүлдүң 95 бөлгүмүнде 2276 өөреникчи киржип турарлар. Чадаананың № 1, 2, 3, Чыраа-Бажының, Алдан-Маадырның, Теве-Хаяның, Хорум-Дагның, Бора-Тайганың школаларында, клубтарында ындыг бөлгүмнерде өөреникчилерни массалыы-биле хаара тудуп, киириштирип турар. Чоокта чаа Чадаанага школачыларның агитация-уран чүүл бригадаларының көрүлдезин эрттирген. Ол көрүлдеге 13 ортумак, 5 сес чыл школа коллективтери киришкен.

Агитбригадаларның репертуарларында Ленин, Коммунистиг партия, Төрээн чурт, тайбың дугайында ыры, шүлүктер, бот-чогаадыглар байлак. Фестивальдың негелделеринге дүүштүр Теве-Хая, Хорум-Даг, Сүт-Хөл 8 чыл школалары, Чыраа-Бажы, Чадаананың № 1, 3 школалары эки белеткелдиг болганнар. Ол школаларның агитбригадалары боттарынга шилип алган темаларын шын, тодаргай көргүскеннер.

Чыраа-Бажы ортумак школазының «Найырал» агитбригадазы совхозтуң мурнакчыларынга тураскааткан бедик утка-шынарлыг сценарийлиг концертти тургускан. Чадаананың № 1 школазының «Дамырак» агитбригадазы ол школаны шефке ап турар «Сельхозтехника» каттыжышкының коллективиниң мурнакчыларының ажылчынга тураскааткан, ол коллектив-биле быжыг харылзааны көргүскен сценарийлиг концертти көргүскен.

Чадаананың № 3 школазының «Күзел» агитбригадазы районнуң бүгү мурнакчыларынга тураскааткан чогаадыкчы ёзу-биле тургускан, эң эки сценарийлиг концертти көргүскен. Ынчалза-даа күүседгези кошкак болганын жюри демдеглээн.

Баян-Тала, Ийме ортумак школаларының «Дүвүреңниң аялгалары», «Салгал» агитбригадалары 1980 чылдан бээр доктаамал ажылдап келген. «Дүвүреңниң аялгалары» ол үениң иштинде бригада төптеринге 23, чонга 50 удаа концерт көргүскен. Ооң ыңай Ийме, Бажың-Алаак, Шеми, Теве-Хая, Хөр-Тайга, Кызыл-Тайга суурларының чурттакчыларынга солун концерттерни бараалгадып келген.

Теве-Хаяның «Шончалай», Хорум-Дагның «Салгал», Сүт-Хөлдүң «Ак-көк Сүт-Хөл» агитбригадалары совхозтарының, салбырларының мурнакчыларын алгап-йөрээн концерттерни көргүскеш, арткан сес чыл школаларындан ылгалдыг болганнар.

Чыраа-Бажы, Баян-Тала, Теве-Хая, Сүт-Хөл, Бора-Тайга школаларының агитбригадада кежигүннериниң хептери чараш, көрүштүг болгулаан.

Ооң-биле чергелештир фестивальга Хөндергей, Чыргакы школалары шуут кириппээн. Ак-Даш, Хөр-Тайга, Суг-Аксы школаларының белеткели кончуг кошкак болган.

Көрүлдениң түңнелинде ортумак школаларда бирги черни Чыраа-Бажы («Найырал»), ийиги-үшкү черлерни Чадаананың № 1,3 школаларының «Дамырак», «Күзел» агитбригадалары алганнар.

8 чыл школаларындан I, II болгаш III черлерни Теве-Хая («Шончалай»), Хорум-Даг («Салгал»), Сүт-Хөл («Ак-көк Сүт-Хөл») школалары түс-түзүнде үлешкеннер.

Тиилекчилерге ВЛКСМ райкомунуң дипломнарын, улус өөредилге килдизиниң өртектиг белектерин эң эки киржикчилерге шаңналдарны тыыскылаан.

Апрельде республикага болур эртер агитбригада болгаш таңцы көрүлдезинге Теве-Хаяның «Шончалай» агитбригадазы киржир.

С. МОНГУШ.

Улус өөредилге килдизиниң инспектору.

ӨӨРҮНЧҮГ-ДҮР

Тываның хөгжүм-шии театрының эрткен ийи чылдарында кылып чоруткан ажылдарын түңнеп чугаалашкан чогаадыкчы конференцияга Москва хоорайдан чалаттырган, театр талазы-биле тускай эртемниглер келгеш барган. Оларның бирээзи, Москваның Б. В. Щукин аттыг театр училищезиниң проректору, уран чүүл эртеминиң кандидады Анатолий Алексеевич Белкин-биле бистиң штаттан дашкаар корреспондентивис А. Шоюн ужурашкан.

Келген сорулгаңарның кол угланыышкыны кандыгыл, Анатолий Алексеевич?

— Бүгү-Российяның театр ниитилелиниң тыва салбырының чалаашы-биле ээлчеглиг чогаадыкчы конференцияның ажылынга киржип келдим. Эң-не кол сорулгам, театрда аныяк кадрлар-биле ажылдың канчаар чорупт турарын, оларның уран талантызының чогаадыкчы өзүлдезин көөрү.

— Театрның сценазынга элээн хөй шиилерни көрген болгай силер. Оларның аразындан кандыг шиилерни сонуургадыңар?

— 9 шиини көрдүм. Оларның аразында тыва авторларның бижээн шиилери бары, тыва драматургияның бурунгаар хөгжүлдезин херечилеп турар-дыр. Ылаңгыя Чылгычы Ондарның бижээни «730 дүннер, хүннер» деп шиизи солун-дур. Ол эки бижиттинген шии болуп турар-дыр. Бо шиини тургускан аныяк режиссёр Алексей Ооржактың чогаадыкчы ажылын онзалап демдеглекседим. Ук шииде чүгле аныяктар, бистиң доозукчуларывыс хаара туттунган, демниг ажылдап турар. Бо дээрге чогаадыкчы аныяк кадрларже театрның удуртукчуларының доктаамал кичээнгей салып турарының херечизи-дир деп билдим.

Ооң ыңай театр эң-не бичии көрүкчүлерин база уттпайн турар-дыр. Мээң көргеним «Үш хаванак», «Илбилиг согун», «Катя болгаш хуулгаазын» деп шиилер чаштарның сагыш-сеткилинге, аажы-чаңынга кончуг чоок, солун тургустунган болуп турар.

Өске шиилерден «Лоокут биле Нюргухунну», «Дөңгүр-оолду», «Эртен эрте оттуп кээрге» болгаш «Кежегелерни» сонуургадым.

— Көрген шиилериңерде кымнарның ойнааны силерге таарышты, Анатолий Алексеевич?

— Театрда талантылыг артистер бар-дыр. Мээң көрген шиилеримде Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Чадамба Монгуштуң, Люндуп Солун-оолдуң база артистер Александр Шеми болгаш Александр Кара, Надежда Идам-Сюрюңнуң, Владимир Серен-оолдуң, Анна Шириин-оолдуң ойнап турары онзагай болгаш тывынгыр.

— Театрның аныяк салгалы — щукинчилерниң дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Бистиң училище хөй санныг национал кадрларны доостурган. Оларның иштинде чүгле эвээш кезии боттарының национал театрларында доктаамал ажылдап турар. Ындыгларның бирээзинге тыва студияның салым-чолун хамаарыштырып болур-дур. Бистиң доозукчуларывыс боттарының көрүкчүлериниң сонуургалын бүзүрелдии-биле чаалап ап, театрның хөй-нийти ажылында идепкейлиг киржип, боттарының уран талантызын ам-даа байыдып, хөй санныг шиилерде идепкейлиг ойнап турары биске — училищениң башкыларынга кончуг өөрүнчүг-дүр. Чижээ: «Лоокуут биле Нюргухун» деп шииде мээң ынак өөреникчилерим Александр Кара биле Александр Шеминиң кол рольдарда ойнап турары мени өөртү.

— Анатолий Алексеевич, сөөлгү айтырыг. Театрның коллективинге чүнү күзээр силер?

— Тывада бир дугаар кээп турарым бо. Агаар-бойдузу чараш, чону хүндүлээчел чер-дир. Ынчангаш бо кайгамчыктыг Тываның театр коллективинге чаа-чаа чогаадыкчы чедиишкиннерни, чонунуң культурлуг, эстетиктиг кижизидилгезинге шыдаар шаа-биле бодунуң үлүүн киириштирип, идей утказы ханы шиилерни үргүлчү көргүзүп турарын күзээр кижи-дир мен.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

Стол теннизи

БИР ДУГААР ЭРТЕР

Стол теннизинге Сибирьниң команда болгаш хуудаа бирги чер дээш чемпионады бистиң республиканың найысылалынга апрельдиң 8-тен 11-ге чедир болуп эртер. Спорттуң бо хевиринге шак мындыг улуг хемчээлдиг маргылдаа Тывага бир дугаар болур. Ынчангаш стол теннизин бистиң республикага пропагандалап, ону массалыг болдурарын чедип алырынга ол идиглиг болуру чугаажок.

Ук чемпионатка Красноярск, Алтай крайларның, Новосибирск, Иркутск, Омск, Томск, Кемерово областарының болгаш Тыва АССР-ниң шилиндек командалары киржир. Ол Тыва черге аалдап келир командаларның кежигүннериниң аразында ССРЭ-ниң спорт мастерлери, делегей чергелиг маргылдааларга киржип чораан спортчулар эвээш эвес.

Шак ындыг улуг хемчээлдиг маргылдааны эрттирери-биле организастыг комитетти тургускан. Ооң удуртукчузу, стол теннизинге республика федерациязының даргазы А. С. Серен-биле ужуражып, ук чемпионатты бедик деңнелге эрттирер дээш организастыг комитеттиң кежигүннери кандыг-кандыг ажылдарны кылып чоруткаының солуннуң номчукчуларынга чугаалап бээрин дилээривиске, ол мынчаар харыылады:

— Шынап-ла шак ындыг улуг хемчээлдиг маргылдааны бистиң республикага бир дугаар эрттирер деп турары өөрүнчүг. Спорттуң бо хевири Тывада чогуур сайзыралды албаан-на болза, анаа сонуургалдыг аныяктар районнарда болгаш Кызылда эвээш эвес. А ам болур чемпионат стол теннизин бистиң республикага улам сайзырадырынга база бир улуг идиг.

Улуг хемчээлдиг маргылдааларны эрттирериниң негелдезинге бистиң баазавыстын белеткели кошкак болган. Ынчангаш организастыг комитеттиң кежигүннери кыска үениң дургузунда улуг ажылдарны кылып чоруткан. Эң ылаңгыя-да эки шынарлыг столдар биске чок турган. Ам ындыг столдар бисте бар. Чехословакияга бүдүрүп үндүрген эки шынарлыг 6 столду садып алгаш, оларны ам Кызылдың «Херел» спорт залында тургускан. Шак ындыг эки столдарга ССРЭ чемпионадын, делегей маргылдааларын безин эрттирип болур.

Ынчаарга эң-не нарын чүве спортчуларның ойнаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары турган. Маргылдааның дүрүмүн ёзугаар теннисчилерниң ойнап турар столунуң кырынче чырык үстүнден кудуу кылдыр чырыттынган турар ужурлуг. Ол ажылдар база бүрүнү-биле күүсеттинериниң кырында келген. Амгы үеде хүндүлүг аалчыларывысты хүлээп алырынга белен бис.

— Анатолий Сергеевич, Тыва черге келирлерниң аразындан кайы команданы база ону судьялап эрттирерлерден кымнарны онзалап айтып болур силер?

— Сибирь зоназының теннисчилери РСФСР-ниң зоналаайы-биле тиилекчилериниң эң шыырак командазы деп болур. Олар Российяның хөй дакпыр чемпионнары. А маңаа келир командалардан Красноярск край биле Иркутск областың командалары кончуг шыырак. Стол теннизинге Бүгү-россия федерациязының даргазы Яков Соломонович Лихтерман база биске келир. Ол стол теннизин бистиң чуртувуска эң-не баштай сайзырадыя эгелээн хоочуннарның бирээзи.

Амгы үеде ол чемпионатты эрттиреринге белеткел ажылдары доосту турар. Тываның спортчулары хүндүлүг аалчыларын уткуп алырынга белен-нер.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң шилиндек командазының кежигүннери Антонина Сидоренко биле Виктория Дюдюк олар белеткел үезинде.

АПРЕЛЬ 6-ДАН 8-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер программазы: «Аннаашкын», «Байырдыг, оңгар». 9.15 — «Ыржым». Уран-чечен телефильм. И. С. Тургеневтиң чогаалдарын ёзугаар кылган. 1-ги, 2-ги сериялар. 11.25 — Телемедээлер. 11.30—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30—«Бөгүнгү сибирь суур». Документалдыг фильм. 14.45 — «Алдын шайба» клубтуң шаңналы. 15.30 — «Бистиң садывыс. 16.00—Аныяктар адрестери. 17.00—Кижи болгаш хоойлу. 17.30—«Космос чүүден эгелээрил». «Космостуң чүс чылы» деп хөй сериялыг телеүндүрүлгениң 1-ги фильми. (Чыл демдеглелиниң арыннары).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—Ю. Евтушенко ойнаар (гуслиге). 19.20 — «Цыган». Уран чечен хөй сериялыг телефильм. 1-ги серия. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—«Театр болгаш үе». Драматург А. Салынский. 22.55 — «Москвада час». Кино чурумал. 23.00—00.45—ССРЭ-ниң бут бөмбүүнге чемпиону дээш маргылдаа. «Спартак» — ЦСКА. Спорттуң «Олимпийжи» комплекизинден дамчыдылга. Чапсар үезинде. — Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. 2-ги өөредилге чылы. 12.30—Физика. 8-ки класс. Механикада хевээр артышкын болгаш хуулуушкун дүрүмнери. 13.00—В. М. Шукшин. Чогаалдар арыннарындан. 14.10—«Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. 14.40 — «Эртем амыдыралы» Академик А. И. Бак. 15.20—Төөгү. 5-ки класс. Спартактың тура-халышкыны. 15.50—Телемедээлер. 16.00—18.15 — Чапсар. 18.15—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер. 18.45 — «Челээш». 19.15 — «Хүлээлге болгаш угаан-сагыш». Документалдыг фильм. 19.35—Телемедээлер. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бистер часты канчаар кылдывыс». Мультфильм. 20.15—«Делегей панорамазы». 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—22.55 — «Оор саасканы». Уран-чечен фильм.

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—«Кино аянчоруктарының клуву». 9.50—«Цыган». Хөй сериялыг уран чечен телефильм. 1-ги серия. 11.30 — Телемедээлер. 11.35—14.15 — Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35—«Сезен чылдарның коммунистери». Документалдыг телефильмнер программазы: «Николай Лемаевтиң ажыл-херектери болгаш чымыжы», «Кедээ Совет даргазы». 15.45—«Молдав черниң концерти. Кишинёвтан дамчыдылга. 16.10—А. Яшин. Чогаалдар арыннарындан. 17.00—«Горнистер кыйгыта харылаңар!». 17.30—«Космос чазы». «Космостуң чүс чылы» деп хөй сериялыг телеүндүрүлгениң 2-ги фильми.

КЫЗЫЛДАН

18.30 Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга!». БАМ-ның оруктары. 19.30—«Н. Доброправовтуң шүлүктеринге ырылар». Концерт-фильм. 19.40—«Цыган». Хөй сериялыг уран чечен телефильм. 2-ги серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—РСФСР-ниң улустуң артизи Р. Ибрагимовтуң концерти. Казаньдан дамчыдылга. 22.00—Бут бөмбүүнге кубок ээлериниң кубогу дээш маргылдаа. Чартык финал. «Динамо» (Тбилиси) — «Стандарт» (Бельгия). 23.45—Бөгүн делегейде. 00.00—00.45 — Хоккейге чурттар аразының маргылдаазы. 1-2-ги черлер дээш ужуражылгыкын. 3-кү үези. Ленинградтан дамчыдар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00—Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — Төөгү. 9-ку класс. ССРЭ-ниң тургустунганы. 13.00—«Адалелер, силерге». 13.35—География. 7-ги класс. Ыраккы Чөөн чүктүң бойдус шыгжамырлары. 14.05—К. Симонов. «Орус кижилер». 15.50—Телемедээлер. 16.00—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Отчугаш». 18.30—Телемедээлер. 18.45 — Мультфильм. 19.00 — «Культура болгаш амыдырал». 19.30 — «Ол билдинмес ынакшылдыр». Документалдыг фильм. 19.40 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хөнек иштинде паржыгаш». Мультфильм. 20.15 — «Сөс-биле чааскаан». ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский даштыкы авторларның чогаалдарын номчуур. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.40 — «Бажыңда эр кижи». Уран-чечен телефильм.

АПРЕЛЬ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 9.55 — «Цыган». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 11.15 — Телемедээлер. 11.20 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — ССРЭ биле Финляндияның аразынга Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээге ат салганының оюнга уткуштур. «Финляндияның дугайында» кинопрограмма. 4.55 — Чурттар аразының конкурстарының лауреады Н. Демиденконуң концерти (фортепиано). 15.55 — «Орус чугаа». 16.25 — «Пионерия, салют». Таллинниң Пионерлер ордузунуң уругларның уран чүүл коллективтериниң концерти. 17.15 — «Экономика камналгалыг болур ужурлуг». Соликамскиниң шахтёрларының ажылының дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 17.30 — «Шыдыраа школазы». Ак терге. 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университеди». Аныяктарның ажы-чаң кижизидилгезиниң дугайы.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.35 — «Цыган». Хөй сериялыг уран чечен телефильм. 3-кү серия. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.00 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасовтуң удуртулгазы-биле орус улустуң хөгжүм херекселдериниң үлегерлиг оркестриниң концерти. Ооң соонда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.35—Нийти биология. 10-гу класс. Биологтуг ритмнер. 13.05 — «Бистиң садывыс». 13.35 — «Стажёр». Уран-чечен фильм. 15.10 — Физика. 9-ку класс. Электриниг болгаш сорунзалыг шөлдерге октаттынган кежээнчигештер шимчээшкини. 15.40 — «Менстиң арга-шырыйы». Эртем тайылбырлыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар. 18.15 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 —«Уксаа салгаан шооча». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.00 — «Эртем амыдыралы». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.35 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар. рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Валя утбайының чугаазы». 20.15 — «Арага аарыының дугайында» беседа. Телекөрүкчүлерниң чагааларын ёзугаар дамчыдылга. 20.45 — «РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Корсаков ойнап тур». Концерт-фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.20 — «Кутузов». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кижи болгаш бойдус

СИБИРЬ ЧОЙГАНЫ

Сибирь чойганы— ажыктыг ыяш. Ооң бедии 25—30 метр база унунуң диаметри 40—50 сантиметр болгулаар. Ол кара-ногаан өңнүг, ине бүрүлүг. Ону хоорай, суурлар чаагайжыдылгазынга база ажыглап турар. Чойган чемишчиттиниген болгаш шык хөрзүнге кончуг үнер.

Кара-ногаан, ине бүрүлүг чойган колдап үнген, шиви болгаш пөш холумактыг аргалар бистиң республиканың девискээринде барык чок. Сибирь чойганы Тывада ындыг кончуг нептереңгей эвес болуп, колдуунда ине бүрүлүг болгаш холушкак ыяштыг аргаларда хөй эвес бөлүк болуп база ийи-чаңгыс үнген болур.

Бии-Хем, Каа-Хем хемнериниң соңгу-чөөн бассейнинде чойган элээн үнген болуп турар. Таңды-Уулаиың сынналарында база Улуг-Хем районда Торгалыг хемниң бассейнинде ында-хаая таварышкылаар. Сибирь чойганы үнелиг ыяш. Ону тудуг материалынга база саазын кылыглар бүдүреринге ажыглап, ооң инеленчек бүрүлеринден эфир үзүн, картындан чойган бальзамын кылып турар. Чойганның үрезиннеринде лак кылыр үс база бар. Инеленчек бүрүлүг өске ыяштардан ооң ылгалыр чүүлү болза, чойганның даштыкы карты чук-биле шыптыңып, янзы-бүрү үрелишкиннерден ону камгалаар. Ооң карты карталыр болза, ол дүргени-биле кургап, када бээр.

Чойганның дески унунга хоюг, хырбаланчак сарыг өңнүг чүүл-биле долдунгаш, чук болгаш эфир үзүнүң чыдыр мочурганы көрүп болур. Ол болза чойган бальзамы-дыр, черден ийи-үш азы 8 метр бедикке турар. Сибирьниң чурттакчылары ылаңгыя анчылар, шаг-шаандан бээр ону балыгны, иринниг ыжыкты эмнээринге ажыглап келген. Ооң составы 30 хуу эфир үзүндеп болгаш 70 хуу чуктап тургустунган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-берге чылдарында шериг госпитальдарга ону ажыглап, балыглаанган кижилерни эмнеп турган. Ооң эм шынарының дугайын 1943 чылдың № 5 «Природа» журналга билдингир хирург, профессор И. Петров биле шериг эмчи А. Чечулин бир дугаар бижээш, иринелген балыгны дүргеп экиртиринге эки шынарлыг олар айытканнар. Диаметри 20-ден 50 сантиметр чойгандан бальзамны май—сентябрь айларда ап турар. Бальзамны алыры ыяштың өзүмүнге кандыг-даа хора чедирбес. Бир ыяштанна 150 грамм хирени ап болур. Иштин хос хоолайның ажык аксын ыяшта чыылган бальзамче углай туткаш идиптерге, ооң карты чарылгаш, иштинде чыылган суук чүүл хоолайже дамдылап бээр. Шак ынчаар чыып ап турган, ону шил савага куткаш, аскып так дуглап алыр. Үнелиг эм болур чүүлдү ындыг арга-биле чыып ап турар.

Ынчалза-даа ону кайы хамаанчок ажыглап болбас, чүгле эмчиниң сүмезин ёзугаар чарыгдап, хереглээр. Бир эвес арга-арыг иштинге аңнап чорунарда, ыяш белеткелинге ажылдап турунарда айыыл болуп, балыглапы берген таварылгаңарда чойган бальзамын дораан ажыглаар болзуңарза, аажок ажыктыг болур.

Чойганны үреп, ужуруп, будуун сып, чөвүрээзин карттап каапкан таварылгаларны Улуг-Хем, Тожу районнарга чораагаш, көрген мен. Ындыг чойганнар аарыг болур. Ынчангаш үнелиг эмни берип турар чойган ышкаш үнүштерни камнаар, оларны үргүлчү ээ ёзу-биле хайгаарап көөрү — бистиң хамааты хүлээлгевис-тир. Чойганның будук-бүрүзүн чунар-бажынга чуңарда, буска шаптапыр боодалдар кылып алырга, радикулит болгаш ревматизм аарыгларынга кончуг дузалаар. Ындыг боодалдарны май, июнь айлардан өске үелерде белеткеп ап болур. Ооң бүрүлери элекке курган, үрелбезин дээш, тоглап дүжүп кагбазын дээш подвал иштинге шыгжап, кадагалаары ажыктыг.

Г. МИХАЙЛОВ.

Кызыл хоорай.

АГААР

Республикага бөгүн бүргеп, аялыр, чамдык черлерге кезек хар чаар. Хаттың дүргени секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 3-8, чамдык районнарга 12-17 градус соор, хүндүс тиктеп 5 градус чылыыр, чамдык районнарга 1-6 градус соор.

Кызылга бүргеп, аялыр, дүне хар чаар. Хаттың дүргени секундада 9-14 метр. Агаарның температуразы дүне 5-7, хүндүс 2-4 градус соор.

КИНО

АПРЕЛЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Кондорнуң үш хүнү» 9.00, 12.40, 17.30, 20.30 шакта, «Атлантиданың баштыңнары» 15.50 шакта.

«ВОСТОК»: «Улуг самоед» 15.00, 17.40, 20.20 шакта.

«КАА-ХЕМ»: «Ынакшыыр үе келген» 14.00, 17.00, 20.00 шакта.

«ЕНИСЕЙ»: «Мээң ашаам боол көрүңер» 18.30, 20.30 шакта.

«ПИОНЕР»: «Ы» операция болгаш Шуриктиң өске-даа ужуралдары» 9.30, 13.00 шактарда, «Октаргайның сески хуулгаазыны» 11.10, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда, «Андарган кур чер» 15.00 шакта.

ЧАРЛАЛ

Тыва транспорт агентствозу дорт рейстерге самолет билеттерин садып турар. Касса агентствонуң бажыңында. Ол ышкаш агентство автомашиналарны сентеп дериприбиле хүлээп ап турар.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Топографическая кудумчузунуң № 3 бажың, телефон № 2-40-73.

* * *

Кызылдың № 10 мебель магазининде чагыг ёзугаар мебель болгаш өске-даа бараанарны бажыңнарга чедирип бээриниң хүлээп алыышкын чери ажыттынган.

* * *

Ол ышкаш Каа-Хем суурда Каа-Хем суур Советиниң бажыңында, чоннуң чагыын ёзугаар янзы-бүрү бараанарны бажыңнарга чедирери-биле чагыг хүлээп алыр чер ажыттынган. Телефон № 51-3-75.

Чыраа-Бажы кожээ Советиниң күүскомунуң таңмазы читкен. Ону моон соңгаар күш чок деп санаар.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 882

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш садыгның херектериниң талазы-биле эргелелиниң Кравченко кудумчузу, Щетинкин болгаш бажың № 1). ТС—00467